

หน่วยที่ 3

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ทางอาญาและบทบาทขององค์การสหประชาชาติ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

อาจารย์ ดร.อุทัย อาทิวา

ชื่อ
วุฒิ

ตำแหน่ง

หน่วยที่เขียน

อาจารย์ ดร.อุทัย อาทิวา

น.บ. (เกียรตินิยมอันดับสอง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, น.บ.ท.

DSU. (Droit pénal), Université de Paris II

DEA. (Droit pénal et politique pénale en Europe), Université de Paris I

Docteur en droit (Procédure pénale), Université de Paris I

อัยการผู้เชี่ยวชาญ ปฏิบัติราชการในหน้าที่

อัยการพิเศษฝ่ายคุ้มครองสิทธิประชาชนระหว่างประเทศ

หน่วยที่ 3

หน่วยที่ 3

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ทางอาญาและบทบาทขององค์การสหประชาชาติ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

เค้าโครงเนื้อหา

- ตอนที่ 3.1 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
 - 3.1.1 แนวคิดและทฤษฎีทางอาญาวิทยา
 - 3.1.2 หลักพื้นฐานของกฎหมายอาญา
- ตอนที่ 3.2 บทบาทขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
 - 3.2.1 บทบาทในการกำหนดมาตรฐานด้านการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
 - 3.2.2 บทบาทในการกำหนดมาตรฐานทางกฎหมายด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรง
 - 3.2.3 บทบาทเกี่ยวกับภาคีสมาชิก
 - 3.2.4 บทบาทในการจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (ICC) เพื่อดำเนินคดีกับผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรง
 - 3.2.5 บทบาททางด้านกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในคดีอาญา

แนวคิด

1. กระบวนการยุติธรรมทางอาญา คือ รากฐานประการหนึ่งของสังคมรัฐ เป็นส่วนสำคัญในการรักษาสังคมให้เที่ยงธรรม สงบสุข และปลอดภัย ด้วยการรักษาความปลอดภัยสาธารณะ บังคับใช้กฎหมายและคุ้มครองสิทธิประชาชน แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีวิวัฒนาการและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เพราะปัจจัยตัวชี้วัดในด้านพฤติกรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมที่พัฒนาการไปอย่างต่อเนื่อง และรวดเร็วขึ้นด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม

2. ในเวทีระหว่างประเทศ จะมีองค์การหลายองค์การที่มีบทบาทเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา แต่องค์การหลักที่มีบทบาทมากที่สุด ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าคือ องค์การสหประชาชาติ กฎหมายระหว่างประเทศที่ตราออกมาเพื่อจัดระเบียบการอยู่ร่วมกัน และความร่วมมือกันในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมของรัฐทั้งหลายในโลก จะออกมาโดยองค์การสหประชาชาติ ซึ่งมีอยู่มากมายในเรื่องต่าง ๆ กฎหมายระหว่างประเทศระดับภูมิภาคที่ตราออกมาก็มีเช่นกัน แต่จะผูกพันเฉพาะกลุ่มประเทศที่อยู่ในภูมิภาค

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาหน่วยที่ 3 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายและวิเคราะห์แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้
2. อธิบายและวิเคราะห์บทบาทขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้

ตอนที่ 3.1

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

โปรดอ่านแผนการสอนประจำตอนที่ 3.1 แล้วจึงศึกษาเนื้อหาสาระ พร้อมปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละเรื่อง

หัวเรื่อง

เรื่องที่ 3.1.1 แนวคิดและทฤษฎีทางอาชญาวิทยา

เรื่องที่ 3.1.2 หลักพื้นฐานของกฎหมายอาญา

แนวคิด

1. อาชญาวิทยาเป็นศาสตร์ของการค้นคว้าเพื่อหาวิถีทางในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม เปรียบเสมือนรากฐานที่สำคัญของการกำหนดนโยบายและการบริหารกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
2. กระบวนการยุติธรรมทางอาญาตั้งอยู่บนหลักพื้นฐานของกฎหมายอาญาที่สำคัญ คือ หลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ หลักกระบวนการนิติธรรม หลักความเป็นอิสระของตุลาการ หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และ หลักความเสมอภาคในการต่อสู้คดี

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 3.1 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายและวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีทางอาชญาวิทยาได้
2. อธิบายและวิเคราะห์หลักพื้นฐานของกฎหมายอาญาได้

ความนำ

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาคือ รากฐานประการหนึ่งของสังคมรัฐ เป็นส่วนสำคัญในการรักษาสังคมให้เที่ยงธรรม สงบสุข และปลอดภัย ด้วยการรักษาความปลอดภัยสาธารณะ บังคับใช้กฎหมายและคุ้มครองสิทธิประชาชน สำคัญสำคัญของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาประกอบด้วย

- (ก) การป้องกันอาชญากรรม (preventing crime)
- (ข) การคุ้มครองสาธารณะ (protecting the public)
- (ค) การช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรม ครอบครัวของเหยื่อและพยาน (supporting victims of crime, their families and witnesses)
- (ง) จัดการลงโทษผู้กระทำความผิด (holding people responsible for crimes they have committed)
- (จ) ช่วยเหลือผู้กระทำความผิดให้กลับคืนสู่สังคม และเป็นสมาชิกของสังคมที่เชื่อฟังกฎหมาย (helping offenders to return to the community and become law abiding members of the community)

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีวิวัฒนาการและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เพราะปัจจัยตัวชี้วัดในด้านพฤติกรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมที่พัฒนาการไปอย่างต่อเนื่อง และรวดเร็วขึ้นด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม จนกระทั่งคนกลุ่มหนึ่งหรือหลายกลุ่มไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ทัน หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อความเปลี่ยนแปลงไม่ยอมปรับเข้ากับปทัสถานของสังคม กลายเป็นกลุ่มคนแปลกแยก พวกเบี่ยงเบน หรือคนนอกคอก ที่สังคมต้องเข้ามาจัดการ

ในอดีตเราไม่อาจแยกแยะกระบวนการยุติธรรมทางอาญาออกจากระบบวิธีพิจารณาความอาญา เพราะการดำเนินคดีในอดีตมิได้มีรูปแบบและแนวคิดทั้งในเชิงของระบบวิธีพิจารณาความอาญา และแนวคิดทางทฤษฎีอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาเช่นเดียวกับในปัจจุบัน รูปแบบและกลไกของรัฐในการจัดการกับผู้ฝ่าฝืนหรือละเมิดต่อพระบรมราชโองการหรือกฎหมายในอดีตนั้น ถือเป็นการทำลายต่อพระราชอำนาจหรือรัฐาธิปัตย์เหมือนกันหมด และระบบวิธีพิจารณาคดีและการลงโทษก็มีการทรมานด้วยวิธีการที่ทารุณโหดร้ายต่าง ๆ จนกระทั่งผู้ถูกดำเนินคดีและถูกลงโทษจนถึงแก่ความตายในที่สุด

ในปัจจุบันทั้งระบบวิธีพิจารณาคดีและวิธีการลงโทษได้รับอิทธิพลที่หลากหลายทั้งจากแนวคิดในเชิงทฤษฎีอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา และอิทธิพลและความสำคัญของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเป็นสากลและในทางกฎหมายระหว่างประเทศ รัฐแต่ละรัฐจำเป็นต้องปรับระบบกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและระบบการลงโทษของตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล และหลักวิธีพิจารณาความอาญาและหลักการราชทัณฑ์ แนวคิดในการพิจารณาพิพากษาคดีจึงมิใช่เพียงแต่การจับผู้ต้องสงสัยมา

ดำเนินคดีแล้วคาดคั้นเอาความจริงจากผู้ถูกกล่าวหาด้วยวิธีการทรมานที่บังคับเอากับเนื้อตัวร่างกายดังเช่นในอดีตครั้งโบราณกาล มิใช่วิธีการที่สร้างขึ้นเพื่อมุ่งหมายในการที่รัฐจะลงโทษผู้ถูกกล่าวหาแต่เพียงประการเดียวโดยมิได้สนใจต่อการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าที่เราเคยเรียกการพิจารณาพิพากษาคดีว่าเป็น ระบบวิธีพิจารณาคดีอาญาหรือความอาญานั้น ได้ผันตัวเองมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งมีความหมายกว้างยิ่งกว่า ระบบวิธีพิจารณาคดีอาญาหรือความอาญามีการผสมผสานความจำเป็นในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาตั้งแต่เริ่มการดำเนินคดี จนกระทั่งคดีถึงที่สุด แม้แต่ในชั้นราชทัณฑ์ก็ยังมีกระบวนการยุติธรรมซึ่งมีการเรียกขานกันว่า เป็นกระบวนการหลังคำพิพากษา

กระบวนการหลังคำพิพากษา ในบางเรื่องก็ยังยึดโยงกับการดำเนินคดีในคดีเดิม เช่น ในเรื่องของการรื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ การเยียวยาจำเลยที่ศาลพิพากษายกฟ้องซึ่งต้องชั่งในระหว่างการพิจารณาคดี เป็นต้น แต่ในหลายเรื่องก็เป็นกระบวนการซึ่งยังอยู่ในกรอบของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอยู่ แต่เป็นกระบวนการในชั้นราชทัณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการลงโทษหนักโทษหรือผู้ต้องขังเด็ดขาด ซึ่งฝ่าฝืนกฎระเบียบหรือข้อบังคับของกรมราชทัณฑ์ เหล่านี้ในหลายประเทศจัดให้มีกระบวนการดำเนินการเหมือนในชั้นพิจารณาพิพากษาคดี จึงสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า กระบวนการยุติธรรมทางอาญามีความหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือการพิจารณาพิพากษาคดี

เรื่องที่ 3.1.1 แนวคิดและทฤษฎีทางอาชญาวิทยา

อาชญาวิทยาเป็นศาสตร์ของการค้นคว้าเพื่อหาวิถีทางในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม เปรียบเสมือนรากฐานที่สำคัญของการกำหนดนโยบายและการบริหารกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เมื่อครั้งที่ยังการริเริ่มศาสตร์ทางอาชญาวิทยา ผู้คนล้วนแล้วแต่เกรงกลัวภัยธรรมชาติและอำนาจลึกลับเวทมนตร์ การปกครองถูกผูกพันอยู่กับพลังอำนาจเหนือมนุษย์ จึงเป็นที่มาของการปกครองของผู้ที่เป็นตัวแทนของพลังอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นเทพเจ้าหรือเจ้าแห่งชีวิตของผู้คนซึ่งอยู่ภายใต้การปกครอง กระบวนการยุติธรรมก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดพลังลึกลับเช่นนี้เช่นกัน ผู้ถูกกล่าวหาจะต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยวิธีการที่มนุษย์ทั่วไปไม่สามารถก้าวข้ามมาได้ เช่น การดำนํ้าลุยไฟ หรือการต่อสู้กับสิงสาราสัตว์ เป็นต้น

1. กำเนิดของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม

การเกิดทฤษฎีอาชญาวิทยาของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิมทำให้ผู้คนสามารถปลดแอกความเชื่อของผู้คนที่มีต่อพลังอำนาจซึ่งลึกลับหรืออยู่เหนือธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ซีซาร์ เบ็คคาเรีย บิดาแห่งสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม (Classical School of Criminology) ได้เปลี่ยนความเชื่อของผู้คนจากที่ว่าอาชญากรรมเกิดจากอำนาจลึกลับเหนือการควบคุมของมนุษย์มาเป็นความเชื่อที่ว่าพฤติกรรมอาชญากรรมมีมูลเหตุมาจากตัวมนุษย์เอง สำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิมได้วางหลักปรัชญาทางอาชญาวิทยาไว้ว่า มนุษย์เป็นผู้ควบคุมหรือกำหนดพฤติกรรมของตนเอง และการเลือกพฤติกรรมของคนจะเกิดจากกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล รวมถึงการซึ่งใจของบุคคลว่าจะเลือกประกอบอาชญากรรมหรือไม่ เรียกว่า “เจตจำนงเสรี” (Free will) การกระทำของความผิดของบุคคลนั้นเกิดจากเจตจำนงของผู้นั้นโดยแท้ หากบุคคลนั้นมีความคิดว่เมื่อประกอบอาชญากรรมแล้วจะเกิดผลเสีย (Pain) กับตนเองมากกว่าผลดี (Gain) ที่จะได้รับแล้ว ก็มีแนวโน้มที่จะไม่ประกอบอาชญากรรม แต่ในทางตรงข้ามถ้าเขาเชื่อว่าผลที่ได้รับจากการประกอบอาชญากรรมจะมีผลดีมากกว่าผลเสีย เขาก็พร้อมที่จะตัดสินใจประกอบอาชญากรรม ดังนั้นการที่บุคคลใดตัดสินใจประกอบอาชญากรรมจึงขึ้นอยู่กับมติตัดสินใจของเขาโดยแท้ ไม่มีอำนาจลึกลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์แต่ประการใด

เรื่องของการควบคุมจิตใจซึ่งมีความสำคัญสูงสุดตามแนวคิดของทฤษฎีอาชญาวิทยาดั้งเดิม จึงเป็นรากฐานของแนวความคิดทางอาชญาวิทยาที่เหมาะสมกับยุคสมัยในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งสังคมยังไม่สลับซับซ้อนและความแตกต่างของชนชั้นยังมีไม่มากเท่าไรคือมีแต่ชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครอง แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีจึงได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี

แต่ต่อมาเมื่อสังคมพัฒนาขึ้น วิทยาศาสตร์และการแพทย์เจริญขึ้น บัจฉัยที่ได้รับการพัฒนาเหล่านี้ได้นำนักคิดในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไปสู่สมมติฐานใหม่ ๆ ซึ่งอาศัยการค้นคว้าทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ โดยมีการศึกษาสรีระร่างกายและจิตใจของมนุษย์ควบคู่กันไป โดยเห็นว่าการพิจารณาแต่เพียงบัจฉัยของ

แค่ความคิดและการตัดสินใจไม่เพียงพอที่จะแยกประเภทของผู้กระทำผิดออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อที่จะใช้วิธีการลงโทษที่เหมาะสมกับผู้กระทำผิดหรืออาชญากร จึงเป็นที่มาของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม (Positivism/ Positivist School of Criminology) ผลการศึกษาของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยมสรุปว่า ลักษณะทางกายภาพของบุคคลเป็นส่วนสำคัญและมีอิทธิพลเด็ดขาดเกินกว่าที่บุคคลเหล่านั้นจะมีอำนาจตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใดได้ จึงเกิดการแบ่งของอาชญากรออกเป็นหมวดหมู่ขึ้นมา และเป็นที่มาของอาชญากรโดยกำเนิดหรือโดยสันดาน (Born to be criminals/uncorrectable criminals) ตามทฤษฎีปฏิฐานนิยมขึ้นมาโดยมีความเชื่อในปัจจุบันที่ถูกกำหนดมาแล้วจากสภาพความเป็นมนุษย์โดยยึดความเชื่อที่ว่ามนุษย์ในยุคที่ยังไม่ได้มีการพัฒนาทางด้านสรีระจะขาดความนึกคิดหรือสติปัญญาที่จะควบคุมการกระทำของตนเองได้ แล้วก็เอาลักษณะของมนุษย์ในยุคดังกล่าวเป็นตัวกำหนดในการแบ่งประเภทอาชญากร ความเชื่อเช่นนี้อาจจะถูกต้องบางส่วนถ้าได้ความว่ามนุษย์ในยุคหินมีลักษณะโครงสร้างรูปร่างหน้าตาตามที่มนุษย์ยุคปัจจุบันจินตนาการเหมือนกันหมด แต่ข้อเท็จจริงที่ว่านี้ไม่มีใครพิสูจน์ได้ว่ามนุษย์ในยุคหินนั้นมีรูปแบบเดียวกันเหมือนกันหมดหรือไม่อย่างไร

2. การขยายปัจจัยแวดล้อมของทฤษฎีอาชญาวิทยาร่วมสมัย

ความเชื่อตามแนวคิดของทฤษฎีอาชญาวิทยาในยุควิทยาศาสตร์นำหน้าจิตใจคลายความขลังลงเมื่อมีการศึกษาจำนวนมากพิสูจน์ให้เห็นว่าคนที่ลักษณะเหมือนคนในยุคหินนั้นมีพฤติกรรมยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมไม่แตกต่างจากคนทั่วไป การค้นกลับตรงกันข้ามสำหรับคนที่มีความผิดปกติ หรือลักษณะต้องตามลักษณะคุณทั้งห้าในไบโหน้า กลับกลายเป็นคนที่ทุจริตคิดโกงสร้างความเสียหายให้แก่สังคมและประชาชนเหลือคณานับ คนเหล่านี้มีพฤติกรรมไม่แตกต่างจากอาชญากรคอเชิ้ตขาว (White collar criminals) ตามการแบ่งประเภทอาชญากรของศาสตราจารย์เอ็ดวิน ฮัทเทอร์แลนด์ กระแสความเชื่อในเชิงอาชญาวิทยาจึงตีกลับไปที่ทฤษฎีอาชญาวิทยาดั้งเดิมซึ่งยังคงความศักดิ์สิทธิ์ของหลักเจตจำนงเสรี แต่ขณะเดียวกันก็มีนักคิดทางสังคมวิทยาที่เริ่มชี้ให้เห็นปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้กระทำผิด ไม่ว่าจะความแตกต่างด้านอายุ หรือระดับสติปัญญา รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมทางด้านสังคมในยุคที่เกิดการพัฒนาทางด้านสังคมทางตะวันตกซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในยุคนั้นแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการกระทำผิดของบรรดาอาชญากร ดังนั้นจึงเป็นที่มาของสำนักอาชญาวิทยาแก๊งดั้งเดิม (Neo-Classical School of criminalology) ซึ่งทำให้นักสังคมวิทยาเริ่มเข้ามาบทบาทที่เด่นในการศึกษาพัฒนาในด้านอาชญาวิทยามากขึ้นตามลำดับตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

ต่อมาเมื่อได้มีเทคโนโลยีทางด้านอุตสาหกรรม การคมนาคมขนส่ง และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วและไม่หยุดยั้งตั้งแต่ยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา นักสังคมวิทยาทางฝั่งของประเทศสหรัฐอเมริกาจึงได้ยกปัจจัยทางสังคมขึ้นเป็นสาเหตุสำคัญของการประกอบอาชญากรรม สังคมจะต้องเป็นผู้มีส่วนรับผิดชอบสำคัญในอาชญากรรมที่เกิดขึ้น และมองสังคมว่าจะต้องเข้าใจพฤติกรรมของผู้คนจำนวนไม่น้อยที่เปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากวิถีชีวิตที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเสรีนิยมซึ่งให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้คนในสังคมในการแสดงออกหรือประพฤติปฏิบัติไม่สอดคล้องกับ

ปทัสฐานของสังคม จึงเกิดวัฒนธรรมรองในสังคมขึ้น นักอาชญาวิทยาในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 20 มองสังคมว่าต้องใจกว้างไม่ด่วนประทัประหารการกระทำที่แตกต่างรวดเร็วเกินไปนักจนผลักดันผู้ที่มีพฤติกรรมตามวัฒนธรรมรองในสังคมต้องป้องกันตนเองโดยการเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมกระแสหลัก นอกจากนี้แนวคิดในเชิงอาชญาวิทยาบางทฤษฎี เช่น ทฤษฎีติดตรา (Labeling Theory) ได้กล่าวหาถึงขนาดว่ากระบวนการยุติธรรมที่ด่วนลงโทษผู้กระทำผิดโดยใช้โทษจำคุกและมีได้ให้โอกาสแก่ผู้กระทำผิดเลย เป็นผู้รับผิดชอบในการผลักดันให้ผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนยังไม่ถึงขั้นถาวรแบบอาชญากร กลายเป็นอาชญากรมืออาชีพไปเลยทีเดียว

แนวคิดทางอาชญาวิทยาในยุคปัจจุบันจึงละเอียดอ่อนและซับซ้อนกว่าแนวคิดในอดีตมากมายนัก ทั้งนี้เพราะสังคมในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 21 มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นจนภูมิคุ้มกันของคนจำนวนมากในสังคมไม่อาจต้านทานกระแสของความเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เข้ากับโลกแห่งยุคสมัยได้ ถ้าจิตใจไม่เข้มแข็งพอ การลงโทษและกำจัดคนที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนออกไปจากสังคมอาจจะไม่เป็นธรรมนักกับประชาชนที่อ่อนแอ เนื่องจากรัฐเองอาจไม่มีความพร้อมหรือความสามารถเพียงพอที่จะรองรับกระแสของความเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันทั่วทั้ง ทำให้ประชาชนกลุ่มหนึ่งต้องตกเป็นเหยื่อของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การลงโทษอย่างรุนแรงเพื่อให้ผู้คนหลายจำอาจจะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ หรือกลบเกลื่อนความผิดของรัฐเองที่ไม่สามารถดูแลผู้คนให้เดินไปในทางที่ถูกต้องตามปทัสฐานของสังคมได้ และอาจจะเป็นการสร้างปัญหาขึ้นใหม่อย่างไม่วันจบสิ้น

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่อง 3.1.1 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 3.1.1

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.1 เรื่องที่ 3.1.1

เรื่องที่ 3.1.2 หลักพื้นฐานของกฎหมายอาญา

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาดังอยู่บนหลักพื้นฐานของกฎหมายอาญา (Basic Principles of Criminal Law) ที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. หลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence)

หลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ คดีอาญาทุกคดีเริ่มต้นด้วยข้อสันนิษฐานว่าบุคคลผู้ถูกกล่าวหาคือผู้บริสุทธิ์ เป็นหน้าที่ของผู้รักษากฎหมายที่เป็นตัวแทนของสังคมที่จะต้องพิสูจน์จนปราศจากข้อสงสัยอันสมควรว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิด/จึงขึ้นอยู่กับอัยการที่เป็นผู้แทนของชุมชนที่จะพิสูจน์โดยปราศจากข้อสงสัยที่สมควรว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้กระทำความผิด

หลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์มีอิทธิพลต่อการบัญญัติกฎหมายและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ตัวอย่างเช่น การปล่อยชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย ก็เป็นหลักที่สืบเนื่องมาจากข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ ทำให้เกิดหลักการปล่อยชั่วคราวเป็นหลัก ซึ่งเป็นข้อยกเว้นในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา การใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องหาและจำเลย เช่น การใช้โซ่ตรวนกับจำเลยในระหว่างการพิจารณาคดี ตามหลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ก็จะกระทำมิได้ แต่ที่กระทำกับจำเลยในระหว่างการพิจารณาคดีของไทย ก็กระทำโดยอาศัยเหตุผลของการขาดแคลนบุคลากรทางราชทัณฑ์ และการให้เหตุผลว่าเกรงกลัวว่าจำเลยจะหลบหนี

นอกจากการนำหลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์มาใช้ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องหาและจำเลยแล้ว การบัญญัติกฎหมายก็ต้องคำนึงถึงหลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นจะมีกฎหมายที่บัญญัติข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้ต้องหาหรือจำเลยก่อนที่จะมีคำพิพากษาของศาลถึงที่สุดว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้กระทำความผิดไม่ได้

หากมีกฎหมายใดที่บัญญัติข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของจำเลยอันขัดกับหลักข้อสันนิษฐานความเป็นผู้บริสุทธิ์ จำเลยสามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้ว่ากฎหมายดังกล่าวขัดต่อรัฐธรรมนูญ ดังคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 ด้วยคะแนนเสียง 5 ต่อ 4 ว่า บทบัญญัติของ พ.ร.บ. ชายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับนิติบุคคล โดยไม่ปรากฏว่ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใดอย่างหนึ่งกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 วรรคสอง

ศาลจังหวัดบุรีรัมย์พิพากษาว่า บริษัท อ. และนาย พ. กรรมการผู้จัดการบริษัท อ. จำเลยทั้งสองมีความผิดตาม พ.ร.บ. ชายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 19 มาตรา 46 และมาตรา 54 จำเลยที่ 1 ลงโทษปรับห้าแสนบาท จำเลยที่ 2 ลงโทษจำคุกห้าปี จำเลยทั้งสองอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์ภาค 3 พิพากษายืน ระหว่างการพิจารณาของศาลฎีกา จำเลยที่ 2 ยื่นคำร้องต่อศาลฎีกาโต้แย้งว่า พ.ร.บ. ชายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 ซึ่งบัญญัติสันนิษฐานให้กรรมการผู้จัดการนิติบุคคลร่วมกับนิติบุคคลนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง มาตรา 40 (5) ประกอบมาตรา 30 เพราะกรรมการผู้จัดการหรือผู้จัดการซึ่งเป็นจำเลยที่ 2 ถูกกฎหมายสันนิษฐานให้ต้องรับผิดชอบตามนิติบุคคล จึงไม่ได้รับการคุ้มครองภายใต้หลักที่ว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์” ศาลฎีกาจึงส่งความเห็นและข้อโต้แย้งของจำเลยที่ 2 ให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัย

ศาลรัฐธรรมนูญได้พิจารณาแล้วเห็นว่า บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง ซึ่งบัญญัติว่า ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด เป็นบทบัญญัติที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่า เป็นผู้กระทำความผิดนี้ เป็นข้อสันนิษฐานอันมีที่มาจากหลักสิทธิมนุษยชนดังปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ข้อ 11 ที่ว่า “บุคคลซึ่งถูกกล่าวหาว่ามีความผิดอาญามีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามี

ความผิดตามกฎหมายในการพิจารณาโดยเปิดเผยและผู้นั้นได้รับหลักฐานทั้งหลายที่จำเป็นในการต่อสู้คดี” อันถือเป็นหลักการพื้นฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญาสากลที่ว่า บุคคลทุกคนมีใช้ผู้กระทำความผิดอาญา เพื่อเป็นหลักประกันแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาที่รัฐให้การรับรองแก่บุคคลทุกคนที่จะไม่ถูกลงโทษทางอาญาจนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิด และเป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งของหลักนิติธรรม (the rule of law) ที่ได้รับการยอมรับในนานาอารยประเทศและระดับระหว่างประเทศ อันได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights) ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิก มีพันธกรณีอยู่ด้วย

สำหรับ พ.ร.บ. ขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 นั้น ศาลรัฐธรรมนูญเห็นว่า เป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายที่มีผลเป็นการสันนิษฐานความผิดของจำเลยโดยโจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งของจำเลยก่อน เป็นการนำการกระทำความผิดของบุคคลอื่นมาเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานให้จำเลยมีความผิดและต้องรับโทษทางอาญา โดยสันนิษฐานให้กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องร่วมรับผิดชอบกับความผิดด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนร่วมเห็นเป็นไปใจในการกระทำความผิดของนิติบุคคลดังกล่าว โดยโจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ถึงการกระทำหรือเจตนาของกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นว่ามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงว่าจำเลยเป็นกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลของนิติบุคคลซึ่งกระทำผิดเท่านั้น บทบัญญัติมาตราดังกล่าวจึงเป็นการสันนิษฐานความผิดของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยอาศัยสถานะของบุคคลเป็นเงื่อนไข มิใช่การสันนิษฐานข้อเท็จจริงที่เป็นองค์ประกอบความผิดเพียงบางข้อหลังจากที่โจทก์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความผิดที่จำเลยถูกกล่าวหา

นอกจากนี้บทบัญญัติดังกล่าวยังขัดกับหลักนิติธรรมข้อที่ว่า โจทก์ในคดีอาญาต้องมีภาระการพิสูจน์ถึงการกระทำความผิดของจำเลยให้ครบองค์ประกอบของความผิด อีกทั้งยังเป็นการนำบุคคลเข้าสู่กระบวนการดำเนินคดีอาญาให้ต้องตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งทำให้บุคคลดังกล่าวอาจถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพ เช่น การถูกจับกุมหรือถูกคุมขัง โดยไม่มีพยานหลักฐานตามสมควรในเบื้องต้นว่า บุคคลนั้นได้กระทำการหรือมีเจตนาประการใดอันเกี่ยวกับความผิดที่ถูกกล่าวหา บทบัญญัติมาตราดังกล่าวในส่วนที่สันนิษฐานความผิดอาญาของผู้ต้องหาและจำเลย โดยไม่ปรากฏว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยได้กระทำการหรือมีเจตนาประการใดเกี่ยวกับความผิดนั้นจึงขัดต่อหลักนิติธรรมและขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง ศาลรัฐธรรมนูญโดยตุลาการศาลรัฐธรรมนูญเสียงข้างมากจึงวินิจฉัยว่า พ.ร.บ. ขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มาตรา 54 เฉพาะในส่วนที่สันนิษฐานให้บรรดากรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษทางอาญาร่วมกับนิติบุคคล โดยไม่ปรากฏว่ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใดอย่างหนึ่งกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 39 วรรคสอง

คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 นี้มีผลต่อการดำเนินคดีของพนักงานสอบสวนในกรณีที่มีบทบัญญัติของกฎหมายสันนิษฐานให้กรรมการหรือผู้จัดการของนิติบุคคลร่วมผิดร่วมกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลอีกเป็นจำนวนมาก กฎหมายเหล่านี้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับความผิดด้านการเงิน การธนาคาร และการประกอบการธุรกิจต่าง ๆ เช่น พ.ร.บ. สถานบริการ พ.ศ. 2509 มาตรา 28/4 พ.ร.บ. ภูเก็ต พ.ศ. 2518 มาตรา 71 พ.ร.บ. น้ำมันเชื้อเพลิง พ.ศ. 2521 มาตรา 27 พ.ร.บ. ควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525 มาตรา 71 พ.ร.ก. การกักเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน พ.ศ. 2527 มาตรา 15 พ.ร.บ. ควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 มาตรา 25 พ.ร.บ. ประกันชีวิต พ.ศ. 2535 มาตรา 144 พ.ร.บ. หลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 มาตรา 301 พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74 พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 61 พ.ร.บ. โรงงานผลิตอาวุธของเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 60 พ.ร.บ. โรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 มาตรา 153 พ.ร.บ. คู่คุ้มครองซากดึกดำบรรพ์ พ.ศ. 2551 มาตรา 62 พ.ร.บ. มาตรฐานสินค้าเกษตร พ.ศ. 2551 มาตรา 76 เป็นต้น

ตัวอย่างที่จำเลยยกข้อต่อสู้เช่นเดียวกับในคดีของศาลรัฐธรรมนูญที่ 12/2555 คือ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 5/2556 ซึ่งวินิจฉัยว่า มาตรา 74 แห่ง พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งบัญญัติข้อสันนิษฐานความรับผิดของกรรมการหรือผู้จัดการของนิติบุคคลร่วมกับนิติบุคคลที่กระทำผิดด้วยนั้น เป็นการผลักภาระไปให้กรรมการหรือผู้จัดการ ขัดหลักนิติธรรม (Rule Of Law) ซึ่งต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยบริสุทธิ์ เสมอจนกว่าศาลจะพิพากษาถึงที่สุดลงโทษผู้กระทำความผิด ดังนั้น พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 74 จึงเป็นอันใช้บังคับมิได้ตามรัฐธรรมนูญฯ มาตรา 6

แต่อย่างไรก็ตาม ศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัยที่ 43/2556 ด้วยคะแนนเสียงเอกฉันท์ว่า บทกฎหมายที่กำหนดให้กรรมการต้องรับผิดในการดำเนินงานของนิติบุคคลใน พ.ร.บ. คู่คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 นั้นไม่ขัดรัฐธรรมนูญ

พ.ร.บ. คู่คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นนิติบุคคล ถ้าการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเกิดจากการสั่งการ หรือการกระทำของบุคคลใด หรือไม่สั่งการ หรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใด ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ผู้นั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้น ๆ ด้วย”

ศาลรัฐธรรมนูญเห็นว่า มาตรา 158 ไม่ใช้บทสันนิษฐานความผิดของกรรมการผู้จัดการหรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิดไว้ก่อนตั้งแต่แรกเริ่มคดี หากแต่โจทก์ยังคงต้องมีหน้าที่พิสูจน์ถึงการกระทำ หรืองดเว้นกระทำตามหน้าที่ของบุคคลดังกล่าวก่อนว่าเป็นผู้สั่งการ หรือไม่สั่งการ หรือกระทำการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำและมีความผิดตามที่ พ.ร.บ. คู่คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2543 บัญญัติไว้หรือไม่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทั่วไปของความรับผิดทางอาญาที่ผู้กระทำความผิดจะต้องรับผลแห่งการกระทำการ หรืองดเว้นกระทำการนั้นเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิด และการกระทำความผิดหรืองดเว้นกระทำการนั้นต้องครบองค์ประกอบความผิด กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ยังถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่จนกว่าศาลมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่าจำเลยได้กระทำการอันเป็นความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ดังนั้น พ.ร.บ. คู่คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 158 จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

2. หลักกระบวนการนิติธรรม (Due Process)

หลักกระบวนการนิติธรรมมีที่มาจากทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม (Due Process Model) ซึ่งเป็นหลักที่ตรงข้ามกับทฤษฎีควบคุมอาชญากรรม (Crime Control Model) กล่าวคือ ในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่งานและศาลในกระบวนการยุติธรรมต้องยึดหลักนิติธรรม ต้องคำนึงถึงความจำเป็นในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights and Freedom) ของประชาชนเป็นหลักการ มิใช่มุ่งเน้นแต่เฉพาะความพยายามในการป้องกันอาชญากรรมแต่เพียงอย่างเดียว

หลักกระบวนการนิติธรรมจึงเป็นแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีควบคุมอาชญากรรมซึ่งต้องการส่งเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรม โดยมุ่งควบคุม ระวังและปราบปรามอาชญากรรมเป็นหลัก การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถจะควบคุมและปราบปรามอาชญากรรมหรือจับกุมอาชญากรรมมาลงโทษตามกฎหมายได้นั้น ย่อมเป็นการกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและเสรีภาพของประชาชนผู้สุจริต ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องมีสถิติการจับกุมและการลงโทษผู้กระทำความผิดที่อยู่ในเกณฑ์สูง ๆ เป็นหลักที่เน้นประสิทธิภาพ คือ การประสมผลสำเร็จโดยการลงแรงและลงทุนน้อยที่สุด และการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐต้องดำเนินการด้วยความรวดเร็วและเด็ดขาด โดยการค้นหาความจริงในกระบวนการยุติธรรม จะดำเนินการไปตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่กำหนดไว้อย่างสม่ำเสมอ ไม่หยุดชะงัก ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นการปฏิบัติงานประจำ และเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมมีดุลยพินิจในการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างกว้างขวาง

ด้วยเหตุที่หลักกระบวนการนิติธรรมมุ่งเน้นสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นหลักเพื่อถ่วงดุลกับการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่งานในกระบวนการยุติธรรม จึงถูกนำไปเกี่ยวเนื่องกับแนวคิดของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (Human rights protection in criminal justice system) และสอดคล้องกับแนวคิดที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นประธานแห่งคดี (Subject of the case) มีใช้กรรมแห่งคดี (Object of the case) คือ ผู้ต้องหาหรือจำเลยต้องได้รับสิทธิและความเสมอภาคในการต่อสู้คดีตามอาวูฐที่เท่าเทียมกัน (Equal footing)

หลักกระบวนการนิติธรรมจึงเป็นที่มาของสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทั้งหลาย ตั้งแต่การแจ้งข้อหา การแจ้งสิทธิ สิทธิในการมีทนายความ สิทธิในการมีล่าม สิทธิที่จะไม่ให้การสิทธิเข้าถึงข้อมูลในการดำเนินคดี สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาบททวนคดีในศาลสูง ฯลฯ

3. หลักความเป็นอิสระของตุลาการ (Independent Judiciary)

บุคคลใดก็ตามเมื่อถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญามีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิพากษาอย่างเป็นธรรมและโดยผู้พิพากษาที่อิสระ ปราศจากการเข้าแทรกแซงไม่ว่าด้วยวิธีการใด ๆ หรือจากผู้ใดก็ตามนี้คือแนวคิดของความเป็นอิสระทางตุลาการ โดยที่คำพิพากษาของศาลไม่อาจสร้างคามพึงพอใจให้กับทุกคนได้ ระบบความยุติธรรมจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นแห่งสาธารณชนว่าคำพิพากษานั้นไม่ว่าจะได้รับความนิยมนหรือไม่ ได้กระทำลงหลังจากที่มีการสืบพยานอย่างสมบูรณ์และเป็นธรรมและปราศจากอิทธิพลภายนอก

หลักประกันความเป็นอิสระของตุลาการเป็นหลักการไม่ว่าจะเป็นการดำเนินคดีอาญาในระบบจารีตประเพณี (Common law) หรือระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil law) ล้วนแต่ยึดถือหลักความเป็นอิสระของตุลาการหรือผู้พิพากษาเป็นหัวใจสำคัญของการอำนวยความยุติธรรมทางอาญา อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเป็นอิสระของตุลาการจะเป็นหลักประกันที่สำคัญ ผู้พิพากษาจะต้องปฏิบัติตามหลักจริยธรรม ซึ่งคุณค่าที่สะท้อนถึงหลักจริยธรรมของตุลาการ ก็ประกอบไปด้วย ความเป็นอิสระ ความเที่ยงธรรม การมีคุณธรรม การประพฤติเหมาะสม คุณภาพ ความสามารถ และความหมั่นเพียร

ผู้พิพากษามีความรับผิดชอบสูงสุดสำหรับคำวินิจฉัยที่ต้องเคารพเสรีภาพ สิทธิและหน้าที่ของบุคคล ธรรมชาติและนิติบุคคลภายในเขตอำนาจของตน อิสระของผู้พิพากษาแต่ละคนจะปกป้องสิทธิของบุคคลทุกคนให้คดีของเขาทั้งหลายถูกวินิจฉัยบนหลักการ/พื้นฐานของกฎหมาย พยานหลักฐานและข้อเท็จจริงปราศจากอิทธิพลที่ไม่เหมาะสมใด ๆ ศาลที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพและเป็นอิสระเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการบริหารยุติธรรมที่เป็นธรรม ต่อเนื่องและเป็นกลาง ด้วยเหตุนี้อิสระของศาลคือหลักการที่ไม่อาจยกเว้นได้ของสิทธิในกระบวนการที่เป็นธรรม หลักนิติธรรมและประชาธิปไตย

ความรับผิดชอบของผู้พิพากษาที่จะประกันหลักนิติธรรมและความเป็นธรรมของกระบวนการพิจารณา ตลอดจนการเยียวยาที่มีประสิทธิภาพด้วยการอุทธรณ์จะต้องได้รับการอำนวยความสะดวกโดยบันทึกการพิจารณาคดีที่เที่ยงตรง

หลักความเป็นอิสระของศาลนี้มีบัญญัติอยู่ในกลไกสิทธิมนุษยชนหลายฉบับ รวมทั้งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 10 และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 14 มีมาตรฐานขององค์การสหประชาชาติอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะหลักการพื้นฐานของความเป็นอิสระแห่งตุลาการซึ่งที่ประชุมใหญ่ของสมัชชาแห่งสหประชาชาติได้ให้ความเห็นชอบในปี ค.ศ. 1985

ภายใต้กรอบยุโรป สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีจากศาลที่เป็นอิสระและปราศจากอคติตามที่อนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชนข้อ 6 ได้วางไว้ นอกเหนือจากอนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแล้วยังมีเนื้อหารายละเอียดในกฎหมายระหว่างประเทศอีกหลายฉบับ ท่ามกลางกลไกเหล่านี้ก็มีคำแนะนำของคณะมนตรีแห่งยุโรปว่าด้วยผู้พิพากษา ความเป็นอิสระ ความมีประสิทธิภาพ และความรับผิดชอบ ซึ่งคณะกรรมการรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ เมื่อปี ค.ศ. 2010 และหลักจริยธรรมทางตุลาการบังกาลอร์ ค.ศ. 2002 หลักการพื้นฐานความเป็นอิสระของตุลาการได้รับความเห็นชอบในการประชุมใหญ่สหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดครั้งที่ 7 ซึ่งจัดขึ้นที่เมืองมิลาน ตั้งแต่วันที่ 26 สิงหาคมถึงวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 1985 และที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติให้ความเห็นชอบตามมติที่ 40/32 เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ. 1985 และมติที่ 40/146 เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม ค.ศ. 1985 มีสาระสำคัญ เช่น

ข้อ 1. ความเป็นอิสระของตุลาการจะต้องได้รับประกันโดยรัฐและมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายของประเทศนั้น เป็นหน้าที่ของสถาบัน/องค์กรของรัฐบาลและองค์กรอื่น ๆ ทั้งหลายที่จะต้องเคารพและปฏิบัติตาม/เชื่องฟังความเป็นอิสระของตุลาการ

ข้อ 2. ตุลาการจะต้องวินิจฉัยคดีที่ตนพิจารณาด้วยความปราศจากอคติ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและเป็นไปตามกฎหมาย โดยปราศจากข้อจำกัดใด ๆ อิทธิพลที่ไม่เหมาะสม อามิสสินจ้าง ความกดดัน การข่มขู่หรือการแทรกแซงใด ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม จากแหล่งใด ๆ หรือด้วยเหตุผลประการใด

ข้อ 3. ตุลาการจะต้องมีเขตอำนาจเหนือประเด็นข้อพิพาทในคดีที่ฟัง และจะต้องมีอำนาจเฉพาะที่จะวินิจฉัยว่าประเด็นที่ยื่นเข้าสู่การพิจารณานั้นอยู่ในเขตอำนาจตามที่กฎหมายบัญญัติไว้หรือไม่

ข้อ 4. จะต้องไม่มีการแทรกแซงที่ไม่เหมาะสม/ไม่บังควรหรือไม่มีเหตุผลในกระบวนการทางตุลาการ และคำวินิจฉัยของศาลจะต้องไม่ตกอยู่ภายใต้การรื้อฟื้นขึ้นทบทวนใหม่ หลักการนี้จะต้องไม่กระทบต่อการทบทวนทางตุลาการหรือการบรรเทาหรือการลดโทษซึ่งกระทำโดยเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจปฏิบัติตามคำพิพากษาให้เป็นไปตามกฎหมาย

ข้อ 5. บุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยศาลปกติตามกระบวนการวิธีพิจารณาที่มีอยู่แล้ว บรรดาศาลที่ไม่ใช้วิธีพิจารณาที่มีอยู่แล้วอย่างเหมาะสม

หลักการพื้นฐานสหประชาชาติว่าด้วยความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการ (United Nations' Basic Principles on the Independence of the Judiciary) มีบทบัญญัติเกี่ยวกับวินัยและการปลดผู้พิพากษา โดย

หลักการที่ 17 ระบุว่า “ข้อกล่าวหาหรือข้อร้องเรียนที่มีต่อผู้พิพากษาในเรื่องความสามารถทางตุลาการและทางวิชาชีพของผู้พิพากษานั้น จะต้องถูกดำเนินการอย่างลับไวและเป็นธรรมภายใต้ระเบียบการที่เหมาะสม ผู้พิพากษามีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรม การสอบสวนข้อกล่าวหาในขั้นแรกจะต้องถูกเก็บเป็นความลับ นอกจากนี้จะได้รับการร้องขอจากผู้พิพากษาเป็นอย่างอื่น”

หลักการที่ 18 ซึ่งเกี่ยวกับสาเหตุของการปลด ระบุถึงเหตุผลต่าง ๆ ที่อนุญาตให้เป็นเหตุในการปลดผู้พิพากษาได้ว่า “ผู้พิพากษาจะถูกพักงานหรือถูกปลดออกจากตำแหน่งได้ก็เพียงด้วยเหตุของการไร้ความสามารถ หรือมีพฤติกรรมที่ทำให้เขาไม่เหมาะสมกับการปฏิบัติหน้าที่ของตนเท่านั้น”

4. หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (Access to Justice)

หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนับเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมาย ในอันที่จะได้รับการคุ้มครอง ให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนอำนาจความยุติธรรมจากศาลและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเช่นว่านี้ได้รับการรับรองจากกฎหมายระหว่างประเทศ เช่น ข้อ 10 และ 11 แห่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ข้อ 14-16 ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 และกฎหมายภายในอย่างรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับวิธีพิจารณาความ อันเป็นผลพวงมาจากข้อความคิดที่ว่า “บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย” (equality of persons before the law)

หลักการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนี้ อาจแบ่งออกได้เป็นสองลักษณะใหญ่ในแง่ของการคุ้มครองสิทธิ คือ (1) สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลในสำนวนการสอบสวนหรือสำนวนการพิจารณาคดี และ (2) สิทธิในการมีล่ามเพื่อให้คู่ความที่เป็นชาวต่างชาติที่ไม่สามารถเข้าใจภาษาในการดำเนินคดีสามารถรู้ถึงกระบวนการและข้อเท็จจริงซึ่งเขากำลังได้รับอยู่ในระหว่างการดำเนินคดีจนกระทั่งคดีถึงที่สุด

4.1 การเข้าถึงข้อมูลในการดำเนินคดีชั้นเจ้าพนักงาน การเข้าถึงข้อมูลที่อยู่ในความรับผิดชอบเจ้าพนักงานในชั้นจับกุมและชั้นสอบสวนแต่เดิมมาไม่สามารถกระทำได้ เพราะถือเป็นความลับ แม้แต่เมื่อมีการตรา พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ขึ้นใช้บังคับแล้ว ในมาตรา 15 (2) และ (4) ของ พ.ร.บ. ดังกล่าวข้างบัญญัติว่า ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการฟ้องคดี การป้องกันและปราบปราม หรือการเปิดเผยจะก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตหรือความปลอดภัยของบุคคลหนึ่งบุคคลใด หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอาจมีคำสั่งมิให้เปิดเผยก็ได้ โดยคำนึงถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายของหน่วยงานของรัฐ ประโยชน์สาธารณะ และประโยชน์ของเอกชนที่เกี่ยวข้องประกอบกัน

ต่อมาเมื่อมีการแก้ไขเพิ่มเติม ป.วิอาญา เมื่อ พ.ศ. 2547 ได้เพิ่มเติมบทบัญญัติของมาตรา 146 วรรคสองว่า ในกรณีที่พนักงานอัยการมีคำสั่งเด็ดขาดไม่ฟ้อง ให้ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา หรือผู้มีส่วนได้เสียมีสิทธิร้องขอต่อพนักงานอัยการเพื่อขอทราบสรุปพยานหลักฐานพร้อมความเห็นของพนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการในการสั่งคดีได้ภายในกำหนดอายุความฟ้องร้อง อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่พนักงานอัยการมีคำสั่งฟ้องคดี ป.วิอาญา มาตรา 8(4) (5) และ (6) ได้บัญญัติรับรองสิทธิของจำเลยในการเข้าถึงข้อมูลในสำนวนการพิจารณาของศาลไว้ กล่าวคือ นับแต่เวลาที่ยื่นฟ้องแล้ว นอกจากจำเลยจะมีสิทธิตามอนุมาตรา (4) ที่จะตรวจดูสิ่งที่ยื่นเป็นพยานหลักฐาน และคัดสำเนาหรือถ่ายรูปสิ่งนั้น ๆ แล้ว จำเลยยังมีสิทธิตามอนุมาตรา (5) ที่จะตรวจดูสำนวนการไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณาของศาล และคัดสำเนาหรือขอรับสำเนาที่รับรองว่าถูกต้องได้ แต่ข้อมูลที่อยู่ในสำนวนการสอบสวนยังคงถือเป็นความลับอยู่ เนื่องจากตามอนุมาตรา (6) จำเลยมีสิทธิเข้าถึงข้อมูลในสำนวนการสอบสวนเพียงแค่ว่าสามารถตรวจหรือคัดสำเนาคำให้การของตนในชั้นสอบสวนหรือเอกสารประกอบคำให้การของตนเท่านั้น

4.2 สิทธิในการมีล่าม ประเทศไทยเป็นประเทศที่เปิดต้อนรับชาวต่างชาติเพื่อการท่องเที่ยว ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงจากสภาพปัญหาที่ชาวต่างชาติอาจจะมาก่ออาชญากรรมขึ้นภายในอาณาเขตของประเทศไทยได้ หากชาวต่างชาติกระทำความผิดในประเทศไทยและตกเป็นผู้ต้องหา ถ้าหากเขาไม่สามารถติดต่อสื่อสารเป็นภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาราชการได้แล้ว รัฐมีหน้าที่ต้องจัดหาล่ามให้คนเหล่านี้ เพื่อให้เขาสามารถเข้าใจข้อกล่าวหาและรายละเอียด ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ซึ่งประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิกอยู่ด้วยนั้น ได้บัญญัติถึงสิทธิของการมีล่ามไว้ในข้อ 14 อนุวรรคสาม ว่า ในการพิจารณาคดีอาญา บุคคลทุกคนซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิดย่อมมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกันขั้นต่ำดังต่อไปนี้โดยเสมอภาค

(ก) สิทธิที่จะได้รับแจ้งโดยพลันซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพและเหตุแห่งความผิดที่ถูกกล่าวหา ในภาษาซึ่งบุคคลนั้นเข้าใจได้ ...

(ข) สิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือจากล่ามโดยไม่คิดมูลค่า หากไม่สามารถเข้าใจหรือพูดภาษาที่ใช้ในศาลได้

กติการะหว่างประเทศฯ ข้อ 14 อนุวรรค 3 (ก) และ (ข) นี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดจำเป็นต้องได้รับการแจ้งข้อหาและรายละเอียดแห่งการกระทำความผิดที่กล่าวหาในภาษาซึ่งบุคคลนั้นเข้าใจได้ รวมทั้งสิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือจากล่ามโดยไม่คิดมูลค่า หากไม่สามารถเข้าใจ

หรือพูดภาษาที่ใช้ในศาลได้ ดังนั้น หากจะมองในอีกแง่หนึ่งสิทธิในการมีล่าม ก็คือ วิธีการดำเนินคดีในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งจัดการเลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากความแตกต่างในเรื่องภาษา

ยกตัวอย่างกฎหมายไทยซึ่งมีการปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพื่อรองรับสิทธิในการมีล่าม ปรากฏใน ป.วิอาญา มาตรา 13 ซึ่งได้บัญญัติคุ้มครองสิทธิในการมีล่ามไว้ทั้งในชั้นสอบสวน ไล่สวนมูลฟ้องและในชั้นพิจารณา ดังต่อไปนี้

มาตรา 13 “การสอบสวน ไล่สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณาให้ใช้ภาษาไทย แต่ถ้ามีความจำเป็นต้องแปลภาษาไทยท้องถิ่นหรือภาษาท้องถิ่นหรือภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยหรือต้องแปลภาษาไทยเป็นภาษาไทยท้องถิ่นหรือภาษาท้องถิ่นหรือภาษาต่างประเทศให้ใช้ล่ามแปล

ในกรณีที่ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย หรือพยานไม่สามารถพูดหรือเข้าใจภาษาไทยหรือสามารถพูดหรือเข้าใจเฉพาะภาษาไทยท้องถิ่นหรือภาษาถิ่น และไม่มีล่าม ให้พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการหรือศาลจัดหาล่ามให้โดยมิชักช้า

ในกรณีที่ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย หรือพยานไม่สามารถพูดหรือได้ยิน หรือสื่อความหมายได้ และไม่มีล่ามภาษามือ ให้พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาลจัดหาล่ามภาษามือให้หรือจัดให้ถาม ตอบ หรือสื่อความหมายโดยวิธีอื่นที่เห็นสมควร

เมื่อมีล่ามแปลคำให้การ คำพยานหรืออื่น ๆ ล่ามต้องแปลให้ถูกต้อง ล่ามต้องสาบานหรือปฏิญาณตนว่าจะทำหน้าที่โดยสุจริตใจ จะไม่เพิ่มเติมหรือตัดทอนสิ่งที่แปล

ให้ล่ามลงลายมือชื่อในคำแปลนั้น

ให้พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาลสั่งจ่ายค่าป่วยการ ค่าพาหนะ เดินทาง และค่าเช่าที่พักแก่ล่ามที่จัดหาให้ตามมาตรานี้ตามระเบียบที่สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม สำนักงานอัยการสูงสุด หรือสำนักงานศาลยุติธรรม แล้วแต่กรณีกำหนดโดยได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง”.

บทบัญญัติดังกล่าวกำหนดหน้าที่ให้พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการและศาลต้องจัดหาล่ามให้แก่ผู้ต้องหา ผู้เสียหายหรือพยานที่ไม่สามารถพูดหรือ เข้าใจภาษาไทยได้โดยมิชักช้า และรัฐจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายการมีล่าม ซึ่งการจัดหาล่ามนั้นจะต้องกระทำตั้งแต่ชั้นสอบสวน ชั้นไล่สวนมูลฟ้อง และชั้นพิจารณาคดีในศาลด้วย

สาระสำคัญที่เพิ่มเติมขึ้นมาในมาตรา 13 ก็คือ กฎหมายที่แก้ไขใหม่ได้กำหนดให้มีการใช้ล่ามสำหรับภาษาไทยท้องถิ่น หรือภาษาถิ่น เหมือนกับภาษาต่างประเทศ เพราะประเทศไทยก็มีภาษาไทยท้องถิ่น เช่น ไทยเหนือ ไทยใต้ ไทยอีสาน เป็นต้น ส่วนภาษาถิ่นก็เป็นภาษาของชนกลุ่มน้อย หรือชนชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย เช่น ภาษากะเหรี่ยง ภาษาม้ง ภาษาเย้า หรือภาษาอาข่า เป็นต้น ดังนั้นถ้าผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย หรือพยานไม่สามารถพูดหรือเข้าใจภาษาไทย หรือสามารถพูดหรือเข้าใจเฉพาะภาษาไทยท้องถิ่นหรือภาษาถิ่น และไม่มีล่าม พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการหรือศาลก็ต้องจัดหาล่ามให้โดยมิชักช้า

นอกจากภาษาไทยท้องถิ่น หรือภาษาถิ่น เหมือนกับภาษาต่างประเทศแล้ว กฎหมายที่แก้ไขใหม่ก็ได้ยกเลิกมาตรา 13 ทวิ เดิม ซึ่งกำหนดการจัดหาล่ามภาษามือให้สำหรับผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย หรือพยาน

ไม่สามารถพูดหรือได้ยินหรือสื่อความหมายได้ แล้วนำมาบัญญัติไว้ในวรรคสามของมาตรา 13 ที่แก้ไขเพิ่มเติมใหม่ด้วย

5. หลักความเสมอภาคในการต่อสู้คดี

หลักความเสมอภาคปราศจากการเลือกปฏิบัติภายใต้กฎหมายได้รับการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (The Universal Declaration of Human Rights 1948) ข้อ 7 ว่า

“บุคคลต่างเสมอกันในกฎหมาย และชอบที่จะได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ บุคคลมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองอย่างเสมอภาคปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ มีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากการยุยงส่งเสริมให้เกิดการเลือกปฏิบัติเช่นนั้น”

ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของหลักความเสมอภาคในการต่อสู้คดีคือ การมีทนายความของผู้ถูกกล่าวหาในการต่อสู้คดีตั้งแต่ชั้นสอบสวนจนกระทั่งการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล สิทธิในการมีทนายความนอกจากจะมีการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 แล้ว กติกาสากลว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights of 1966) รวมทั้งมาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (United Nations Standards on Criminal Justice) เหตุที่กฎหมายและมาตรฐานระหว่างประเทศให้ความสำคัญกับการมีทนายความในการต่อสู้คดี ก็เนื่องจากผู้ต้องหาส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาอาญา และอาจตกเป็นเครื่องมือของเจ้าพนักงานในการดำเนินคดี ชูเชิญ ล่อลวง ช่มชู้ หรือบังคับด้วยประการใด ๆ ให้ให้การรับสารภาพ ดังนั้น การมีทนายความให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ถูกกล่าวหาไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยจึงกระบวนการที่จำเป็นในการดำเนินคดี เพื่อสร้างความโปร่งใส ตรวจสอบได้ในการดำเนินคดี รวมทั้งยังเป็นหลักการสำคัญของความเสมอภาคในการต่อสู้คดีดังที่กล่าวมาข้างต้น

ในกฎหมายไทยได้มีวิวัฒนาการหลักความเสมอภาคในการต่อสู้คดี โดยการบัญญัติรับรองสิทธิของคุ้มครองสิทธิของจำเลยและผู้ต้องหาในการมีทนายความช่วยเหลือในการต่อสู้คดีในชั้นสอบสวน (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134/1) และชั้นพิจารณาสอบสวน (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173) และในปัจจุบันได้ขยายการคุ้มครองสิทธิผู้ถูกกล่าวหาจนถึงชั้นจับกุม สอบสวน (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 7/1) ซึ่งสอดคล้องกับบทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 83 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมเมื่อปี พ.ศ. 2547 โดยกำหนดหน้าที่ให้เจ้าพนักงานผู้จับจะต้องแจ้งสิทธิให้ผู้ถูกจับทราบว่าผู้ถูกจับมีสิทธิที่จะพบและปรึกษาทนายความ หรือผู้ซึ่งจะเป็นทนายความได้

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 3.1.2 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 3.1.2

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.1 เรื่องที่ 3.1.2

ตอนที่ 3.2

บทบาทขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

โปรดอ่านแผนการสอนประจำตอนที่ 3.2 แล้วจึงศึกษาเนื้อหาสาระ พร้อมปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละเรื่อง

หัวเรื่อง

- เรื่องที่ 3.2.1 บทบาทในการกำหนดมาตรฐานด้านการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
- เรื่องที่ 3.2.2 บทบาทในการกำหนดมาตรฐานทางกฎหมายด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรง
- เรื่องที่ 3.2.3 บทบาทเกี่ยวกับภาคีสมาชิก
- เรื่องที่ 3.2.4 บทบาทในการจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (ICC) เพื่อดำเนินคดีกับผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรง
- เรื่องที่ 3.2.5 บทบาททางด้านกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในคดีอาญา

แนวคิด

1. บทบาทในการกำหนดมาตรฐานด้านการคุ้มครองสิทธิ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เป็นบทบาทประการแรกและประการสำคัญที่องค์การสหประชาชาติจะต้องเป็นผู้นำในมติของผู้แทนรัฐสมาชิกองค์การสหประชาชาติในการกำหนดหลักเกณฑ์พื้นฐานให้รัฐทั้งหลายมีมาตรฐานขั้นต่ำในการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
2. องค์การสหประชาชาติได้คำนึงถึงภัยคุกคามอันเกิดจากการประกอบอาชญากรรมร้ายแรงหลายประเภท ซึ่งแพร่หลายลุกลามไปทั่วโลก อันเนื่องมาจากการสื่อสาร โทรคมนาคมในยุคโลกาภิวัตน์ การเดินทางในโลกยุคไร้พรมแดน ซึ่งรวดเร็ว ทันสมัย ทำให้ยากแก่การปราบปรามและควบคุม ด้วยเหตุนี้ องค์การสหประชาชาติจึงได้ตราอนุสัญญาสหประชาชาติจำนวนหลายฉบับโดยมีเป้าประสงค์การต่อสู้กับอาชญากรรมร้ายแรงเหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพ
3. องค์การสหประชาชาติมีบทบาทที่สำคัญเกี่ยวกับสมาชิก คือ การกำหนดหน้าที่ให้รัฐภาคีเสนอรายงานผลการดำเนินงานให้องค์การทราบ การช่วยเหลือและแนะนำแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐโดยผู้เชี่ยวชาญขององค์การ รวมทั้งการจัดให้มีการประชุมทางวิชาการและประชุมเชิงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

4. องค์การสหประชาชาติได้สร้างนวัตกรรมใหม่ในเวทีระหว่างประเทศ โดยการสร้างกลไกของการอำนวยความสะดวกยุติธรรมทางอาญาขึ้นภายใต้กรอบขององค์การสหประชาชาติ เพื่อ นำตัวผู้ถืออำนาจรัฐซึ่งเป็นผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรงต่อประชาชนจำนวนมากมาดำเนินการลงโทษ ภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศที่ชื่อว่า “ธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ”
5. กระบวนการยุติธรรมที่มีเด็กและเยาวชนเป็นผู้ต้องหา ผู้เสียหายหรือพยานมีลักษณะที่พิเศษแตกต่างจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั่วไป ดังนั้น กฎหมายที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการค้นหาความจริงอันเกี่ยวกับการกระทำความผิด และการนำตัวผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนมาพิจารณาพิพากษาลงโทษตามบทบัญญัติของกฎหมาย จึงแตกต่างจากการดำเนินคดีอาญาทั่วไป องค์การสหประชาชาติจึงเข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก หรือการจำกัดเด็กให้ถือเป็นมาตรการสุดท้ายในการดำเนินการทางกฎหมาย และในการดำเนินคดีต่อเด็ก รัฐจะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าของเด็กโดยปรารถนาที่จะให้เด็กกลับคืนสู่สังคมและมีส่วนร่วมในสังคม

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 3.2 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายและวิเคราะห์บทบาทในการกำหนดมาตรฐานด้านการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้
2. อธิบายและวิเคราะห์บทบาทในการกำหนดมาตรฐานทางกฎหมายด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรงได้
3. อธิบายและวิเคราะห์บทบาทเกี่ยวกับภาคีสมาชิกได้
4. อธิบายและวิเคราะห์บทบาทในการจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (ICC) เพื่อดำเนินคดีกับผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรงได้
5. อธิบายและวิเคราะห์บทบาททางด้านกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในคดีอาญาได้

ความนำ

ในเวทีระหว่างประเทศ จะมียุทธศาสตร์หลายองค์การที่มีบทบาทเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา แต่องค์การหลักที่มีบทบาทมากที่สุด ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าคือ องค์การสหประชาชาติ กฎหมายระหว่างประเทศที่ตราออกมาเพื่อจัดระเบียบการอยู่ร่วมกัน และความร่วมมือกันในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมของรัฐทั้งหลายในโลก จะออกมาโดยองค์การสหประชาชาติ ซึ่งมีอยู่มากมายในเรื่องต่าง ๆ กฎหมายระหว่างประเทศระดับภูมิภาคที่ตราออกมาก็มีเช่นกัน แต่จะผูกพันเฉพาะกลุ่มประเทศที่อยู่ในภูมิภาค เช่น อนุสัญญายุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (European Convention on Human Rights) หรือมารวมตัวกันเพื่อวัตถุประสงค์ที่ตรงกัน

การยอมตนเข้าผูกพันของรัฐทั้งหลายต่อกฎหมายระหว่างประเทศนั้น จะมีจำนวนมากน้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความพร้อมในการปฏิบัติตามกฎหมายระหว่างประเทศของรัฐแต่ละรัฐ กฎหมายระหว่างประเทศที่เป็นกฎหมายหลัก เช่น กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR) หรือกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights - ICESCR) ก็จะมีรัฐจำนวนประมาณ 170 รัฐ เข้าเป็นภาคี แสดงให้เห็นถึงเจตจำนงร่วมกันของประชาคมโลกในการยอมรับหลักการคุ้มครองสิทธิทั้งหลายดังที่บัญญัติในกติการะหว่างประเทศสองฉบับดังกล่าว แม้ว่าจะมีรัฐจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถปฏิบัติตามบัญญัติทุกข้อ หรือตั้งข้อสงวน หรือการตีความไว้ก็ตาม

กฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ก็มีจำนวนไม่น้อยที่วางหลักการทั่วไปในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เช่น บทบัญญัติของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR) หรือกฎหมายระหว่างประเทศบางฉบับก็กำหนดหลักการสำหรับการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมเฉพาะเรื่องที่สำคัญและเป็นภัยคุกคามความมั่นคงของประเทศ สวัสดิภาพและความปลอดภัยของพลเมือง แยกเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่น อนุสัญญาต่อต้านการก่อการร้ายต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่จำนวนไม่น้อยกว่า 13 ฉบับ หรืออนุสัญญาต่อต้านการค้ายาเสพติดและวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาท จำนวนหลายฉบับ อนุสัญญาต่อต้านองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติ และอนุสัญญาต่อต้านการทุจริต เป็นต้น อนุสัญญาเหล่านี้อาจใช้ชื่อเรียกแตกต่างกัน บางฉบับก็ใช้คำว่า “อนุสัญญาระหว่างประเทศ” หรือ “อนุสัญญาสหประชาชาติ” หรือในอดีตก็ใช้คำว่า “อนุสัญญา” เฉย ๆ แต่ในปัจจุบันนิยมใช้คำว่า “อนุสัญญาสหประชาชาติ”

องค์การสหประชาชาติ (United Nations Organization) เป็นผู้ตรากฎหมายระหว่างประเทศเหล่านี้ออกมา กลไกขององค์การสหประชาชาติที่ขับเคลื่อนกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมส่วนใหญ่ คือ สำนักงานสหประชาชาติด้านยาเสพติดและอาชญากรรม (United

Nations Office on Drugs and Crime) ซึ่งเป็นผู้จัดประชุมร่างอนุสัญญาด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมต่าง ๆ

นอกจากองค์การสหประชาชาติจะตรากฎหมายระหว่างประเทศดังกล่าวมาแล้ว ยังมีกฎ ข้อมติ และมาตรฐานสากลอีกจำนวนมากซึ่งออกโดยองค์กรย่อย หรือคณะทำงานย่อยในกรอบของสำนักงานภายใต้การอำนวยการขององค์การสหประชาชาติอีกเป็นจำนวนมาก เช่น กฎกรุงโตเกียว กฎปักกิ่ง ข้อมติคณะมนตรีความมั่นคงที่ 1372/2001 ซึ่งกฎ ข้อมติ และมาตรฐานสากลเหล่านี้ต่างก็ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับภายในรัฐต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับแนวคิดและหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎ ข้อมติ และมาตรฐานสากลดังกล่าว ดังนั้น ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงกล่าวถึงบทบาทขององค์การสหประชาชาติในการตรากฎหมายระหว่างประเทศ ออกกฎ ข้อมติ และกำหนดมาตรฐานสากล การตรวจตราการพัฒนาเทคโนโลยีในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของรัฐบาลให้สอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ ออกกฎ ข้อมติ และกำหนดมาตรฐานสากล และการสร้างกลไกการดำเนินคดีสำหรับอาชญากรรมที่ประกอบอาชญากรรมร้ายแรงซึ่งเป็นภัยคุกคามประชาคมโลกอย่างรุนแรง

เรื่องที่ 3.2.1 บทบาทในการกำหนดมาตรฐานด้านการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

บทบาทในการกำหนดมาตรฐานด้านการคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นบทบาทประการแรกและประการสำคัญที่จะองค์การสหประชาชาติจะต้องเป็นผู้ดำเนินหน้าที่ของผู้นำในมิติของผู้แทนรัฐสมาชิกองค์การสหประชาชาติในการกำหนดหลักเกณฑ์พื้นฐานให้รัฐทั้งหลายมีมาตรฐานขั้นต่ำในการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

การคุ้มครองสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้น มีพัฒนาการมานานตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยหรือมีการปฏิวัติใหญ่ในประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นต้นแบบของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เช่น ประเทศสหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา หรือฝรั่งเศส เป็นต้น ประเทศเหล่านี้จะมีกฎบัตรหรือรัฐธรรมนูญ คำประกาศอิสรภาพ หรือปฏิญญาเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เช่น กฎบัตรแมคนาคาตาของประเทศอังกฤษ Bill of Rights เขียนไว้ในคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา (The Declaration of Independence, 1776) รัฐธรรมนูญแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา หรือปฏิญญาสิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมืองของประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น

หลังจากที่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศฝ่ายพันธมิตรซึ่งเป็นผู้ชนะสงคราม โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และฝรั่งเศส ต่างได้นำเอาหลักการในกฎบัตร รัฐธรรมนูญ และ

คำปฏิญญารับรองสิทธิมนุษยชนและพลเมืองของตน มาใช้ในการจัดทำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights, 1948) ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 นี้ แม้จะมีได้มีฐานะเป็นกฎหมายระหว่างประเทศทางนิติบัญญัติ แต่เปรียบเสมือนกฎบัตรหรือรัฐธรรมนูญขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานหรือสิทธิมนุษยชนที่เป็นแนวทางให้กับรัฐภาคีแห่งองค์การสหประชาชาติทั้งหลายในการบัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิของประชาชนภายในรัฐนั้น ๆ ด้วยความเป็นสากล ไม่เลือกปฏิบัติ และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งรวมถึงการคุ้มครองสิทธิของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาด้วย

สิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาซึ่งปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 คือ ข้อที่ 10 บุคคลมีสิทธิที่ได้รับความเท่าเทียมกันในการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยโดยคณะบุคคลที่มีความเป็นอิสระและเป็นกลางในการตัดสินสิทธิและข้อผูกพันใด ๆ และคดีอาญาใด ๆ ที่ถูกกล่าวหา ข้อบัญญัติดังกล่าวได้รับรองสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรม (Rights to Fair Trial) หลักการดังกล่าวได้รับการยอมรับจากรัฐภาคีทั้งหลาย และในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966) ซึ่งเป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่มีเนื้อหาของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาก็บัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลเพื่อป้องกันการใช้อำนาจของรัฐหรือการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐโดยมิชอบ ไว้ในข้อ 9 ความว่า

“1) บุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพและความปลอดภัยของร่างกาย บุคคลจะถูกจับกุมหรือควบคุมโดยอำเภอใจมิได้ บุคคลจะถูกลิดรอนเสรีภาพของตนมิได้ ยกเว้นโดยเหตุและโดยเป็นไปตามกระบวนการที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย

2) ในขณะที่จับกุมบุคคลใดที่ถูกจับกุมจะต้องได้รับแจ้งถึงเหตุผลในการจับกุม และจะต้องได้รับแจ้งถึงข้อหาที่ถูกจับกุมโดยพลัน

3) บุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวในข้อหาทางอาญาจะต้องถูกนำตัวโดยพลันไปยังศาลหรือเจ้าหน้าที่อื่นที่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะใช้อำนาจทางตุลาการ และจะต้องมีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีภายในเวลาอันสมควร หรือได้รับการปล่อยตัวไป มิให้อึดเป็นหลักทั่วไปว่าจะต้องควบคุมบุคคลที่รอการพิจารณาคดี แต่ในการปล่อยตัวอาจกำหนดให้มีการประกันว่าจะมาปรากฏตัวในการพิจารณาคดีในขั้นตอนอื่นของกระบวนการพิจารณา และจะมาปรากฏตัวเพื่อการบังคับตามคำพิพากษาเมื่อถึงวาระนั้น

4) บุคคลใดที่ถูกลิดรอนเสรีภาพโดยการจับกุมหรือการควบคุม มีสิทธินำคดีขึ้นสู่ศาลเพื่อให้ตัดสินโดยไม่ชักช้าถึงความชอบด้วยกฎหมายของการควบคุมผู้นั้น และหากการควบคุมไม่ชอบด้วยกฎหมายก็ให้ศาลมีคำสั่งปล่อยตัวไป

5) บุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือถูกควบคุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายมีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทน หลักการดำเนินคดีที่เป็นธรรมจะช่วยป้องกันและคัดกรองผู้บริสุทธิ์ออกจากกระบวนการยุติธรรม เพื่อป้องกันการผิดพลาดในกระบวนการยุติธรรม”

นอกจากหลักการป้องกันการใช้อำนาจของรัฐหรือการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐโดยมิชอบตาม ข้อ 9 แล้ว กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองยังรับรองและคุ้มครองสิทธิของบุคคลในคดีอาญาตามหลักความเสมอภาคในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ไว้ในข้อ 14 ดังต่อไปนี้

“ข้อ 14

1. บุคคลทั้งปวงย่อมเสมอกันในการพิจารณาของศาลและคณะตุลาการ ในการพิจารณาคดีอาญา ซึ่งตนต้องหาว่ากระทำความผิด หรือการพิจารณาคดีเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของตน บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการพิจารณาอย่างเปิดเผยและเป็นธรรม โดยคณะตุลาการซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย มีอำนาจ มีความเป็นอิสระและเป็นกลาง สื่อมวลชนและสาธารณชนอาจถูกห้ามเข้าฟังการพิจารณาคดีทั้งหมดหรือบางส่วน ก็ ด้วยเหตุผลทางศีลธรรม ความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือความมั่นคงของชาติในสังคมประชาธิปไตย หรือเพื่อความจำเป็นเกี่ยวกับส่วนได้เสียในเรื่องชีวิตส่วนตัวของคู่กรณี หรือในสภาพการณ์พิเศษซึ่งศาลเห็น ว่าจำเป็นอย่างยิ่ง เมื่อการพิจารณาโดยเปิดเผยนั้นอาจเป็นการเสื่อมเสียต่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม แต่คำ พิพากษาในคดีอาญา หรือคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยข้อพิพาทในคดีอื่นต้องเปิดเผย เว้นแต่จำเป็นเพื่อ ประโยชน์ของเด็กและเยาวชน หรือเป็นกระบวนการพิจารณาเกี่ยวกับข้อพิพาทของคู่สมรสในเรื่องการเป็นผู้ปกครองเด็ก

2. บุคคลทุกคนซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา ต้องมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ตามกฎหมายได้ว่ามีความผิด

3. ในการพิจารณาคดีอาญา บุคคลทุกคนซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิดย่อมมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกัน ขั้นต่ำดังต่อไปนี้โดยเสมอภาค

(ก) สิทธิที่จะได้รับแจ้งโดยพลันซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพและเหตุแห่งความผิดที่ถูกกล่าวหา ในภาษาซึ่งบุคคลนั้นเข้าใจได้

(ข) สิทธิที่จะมีเวลา และได้รับความสะดวกเพียงพอแก่การเตรียมการเพื่อต่อสู้คดี และติดต่อกับ ทนายความที่ตนเลือกได้

(ค) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยไม่ชักช้าเกินความจำเป็น

(ง) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาต่อหน้าบุคคลนั้น และสิทธิที่จะต่อสู้คดีด้วยตนเอง หรือโดยผ่านผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายที่ตนเลือก สิทธิที่บุคคลได้รับแจ้งให้ทราบถึงสิทธิในการมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมาย หากบุคคลนั้นไม่มีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมาย ในกรณีใด ๆ เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมบุคคลนั้นมีสิทธิที่จะมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายซึ่งมีการแต่งตั้งให้โดยปราศจากค่าตอบแทน ในกรณีที่บุคคลนั้นไม่สามารถ รับภาระในการจ่ายค่าตอบแทน

(จ) สิทธิที่จะซักถามพยานซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อตน และขอให้เรียกพยานฝ่ายตนมาซักถามภายใต้เงื่อนไขเดียวกับพยานซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อตน

(ฉ) สิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือจากล่ามโดยไม่คิดมูลค่า หากไม่สามารถเข้าใจหรือพูดภาษาที่ใช้ในศาลได้

(ช) สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้เบิกความเป็นปรปักษ์ต่อตนเอง หรือให้รับสารภาพผิด...”

จะเห็นได้ว่า กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองได้กำหนดหลักเกณฑ์ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไว้ด้านการคุ้มครองสิทธิของบุคคลไว้ในคดีอาญาเพื่อมาตรฐานสากล ทั้งนี้ เพื่อให้รัฐต่าง ๆ ซึ่งมีระบบกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นระบบกล่าวหาหรือระบบไต่สวน สามารถยอมรับและยึดถือกฎเกณฑ์ตามที่กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองกำหนดไว้ ได้อย่างเป็นมาตรฐานเดียวกัน

นอกจากนั้น การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในการดำเนินคดีอาญายังกระจัดกระจายเป็นข้อย่อยในอนุสัญญาเฉพาะด้าน เช่น อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC) อนุสัญญาต่อต้านการทรมาน (CAT) และพิธีสารเพื่อป้องกันปราบปรามและลงโทษการค้ามนุษย์โดยเฉพาะหญิงและเด็ก (Protocol to Prevent, Suppress, and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children) ซึ่งเป็นพิธีสารที่แนบท้ายอนุสัญญาสหประชาชาติเพื่อต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร (United Nations Convention against Transnational Organized Crime -UNTOC) เป็นต้น

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่อง 3.2.1 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 3.2.1 ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่อง 3.2.1

เรื่องที่ 3.2.2 บทบาทในการกำหนดมาตรฐานทางกฎหมาย ด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรง

ในอีกด้านหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา องค์กรสหประชาชาติได้คำนึงถึงภัยคุกคามอันเกิดจากการประกอบอาชญากรรมร้ายแรงหลายประเภท ซึ่งแพร่หลายลุกลามไปทั่วโลกอันเนื่องมาจากการสื่อสาร โทรคมนาคมในยุคโลกาภิวัตน์ การเดินทางในโลกยุคไร้พรมแดน ซึ่งรวดเร็ว ทันสมัย และยากแก่การปราบปราม ตัวอย่างเช่น การก่อการร้าย การค้ายาเสพติด การค้ามนุษย์ อาชญากรรมคอมพิวเตอร์ อาชญากรรมทางเศรษฐกิจ และการต่อต้านการทุจริตและประพฤติมิชอบ ฯลฯ อาชญากรรมร้ายแรงเหล่านี้เกิดขึ้นในทุกประเทศ ต่างกันที่ปริมาณที่เกิดขึ้นมากหรือน้อย และระดับความรุนแรงของผลกระทบที่เกิดจากอาชญากรรมเหล่านี้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ยากแก่การควบคุม

ด้วยเหตุนี้ องค์กรสหประชาชาติจึงได้ตราอนุสัญญาสหประชาชาติจำนวนหลายฉบับโดยมีเป้าประสงค์การต่อสู้กับอาชญากรรมร้ายแรงเหล่านี้โดยมีประสิทธิภาพ ข้อยกเว้นในแง่ของหลักการทั่วไปในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจำเป็นจะต้องได้รับการยกเว้น เพื่อประโยชน์ในการป้องกันและปราบปราม

อาชญากรรมเหล่านี้ รวมทั้งความพยายามในการกำหนดมาตรการและวิธีการด้านความร่วมมือระหว่างประเทศในเรื่องทางอาญา เพื่อลดปัญหาและอุปสรรคอันเนื่องมาจากหลักอธิปไตยด้านดินแดนหรืออาณาเขต

เหตุผลความจำเป็นอีกประการหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ คือ ความพยายามส่งเสริมและสนับสนุนให้รัฐทั้งหลายมีกลไกและมาตรการพิเศษทางกฎหมายและมาตรการอื่น ๆ เพื่อให้รัฐแต่ละรัฐมีกระบวนการวิธีพิจารณาความอาญาที่สอดคล้องต้องกัน เพื่ออุดช่องว่างมิให้อาชญากรร้ายแรงเหล่านี้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้จนหลุดพ้นจากการถูกดำเนินคดีและการลงโทษ

กลไกและมาตรการพิเศษทางกฎหมายต่าง ๆ สำหรับอนุสัญญาซึ่งองค์การสหประชาชาติจัดทำขึ้นเหล่านี้ จะประกอบสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความจำเป็นในการบัญญัติการกระทำให้เป็นความผิดอาญา

บทบาทขององค์การสหประชาชาติในกรณีนี้เปรียบเสมือนหน้าที่ของรัฐในการตรากฎหมายอาญาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของประชาชนในรัฐนั้น ๆ ด้วยเหตุที่รัฐแต่ละรัฐมีปัจจัยแวดล้อม ความเจริญ และการพัฒนาในระดับที่แตกต่างกัน จึงมีความจำเป็นที่องค์การสหประชาชาติจะต้องสร้างมาตรฐานระหว่างประเทศเพื่อให้รัฐมีมาตรฐานในการป้องกันและปราบปรามการทำความผิดในระดับเดียวกันหรืออย่างน้อยใกล้เคียงกัน มิฉะนั้น รัฐที่ยังมิได้สร้างกลไกความพร้อมในการต่อสู้กับอาชญากรรมสมัยใหม่ที่มีพัฒนาการไปอย่างรวดเร็วจะกลายเป็นแหล่งหลบภัย (Safe haven) ชั้นดีของบรรดาอาชญากร องค์การสหประชาชาติจึงเรียกร้องและขอความร่วมมือจากบรรดารัฐทั้งหลายให้พยายามร่วมมือกับประชาคมโลกในการต่อสู้กับอาชญากรรมร้ายแรง และองค์การอาชญากรรม ความจำเป็นในการบัญญัติการกระทำให้เป็นความผิดอาญาเปรียบเสมือนกฎหมายสารบัญญัติหรือกฎหมายอาญานั้นเอง

อนุสัญญาที่องค์การสหประชาชาติกำหนดหน้าที่ให้รัฐภาคีบัญญัติให้การกระทำเป็นความผิดทำนองเดียวกัน ได้แก่ อนุสัญญาด้านการปราบปรามยาเสพติด ซึ่งมีอยู่หลายฉบับคือ อนุสัญญาเดี่ยวว่าด้วยยาเสพติดให้โทษ ค.ศ. 1961 และพิธีสารแก้ไขอนุสัญญาว่าด้วยยาเสพติดให้โทษ ค.ศ. 1961 ค.ศ. 1972 (Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, as amended by the 1972 Protocol Amending the single Convention on Narcotic Drugs, 1961) อนุสัญญาว่าด้วยวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาท ค.ศ. 1971 (Convention on Psychotropic Substances 1971) และกฎหมายระหว่างประเทศฉบับที่มีกลไกและเครื่องมือในการดำเนินคดีที่หลากหลายสำหรับการทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดคือ อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการลักลอบค้ายาเสพติดและวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาท ค.ศ. 1988 (UN Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988)

อนุสัญญาต่อต้านการค้ายาเสพติดฉบับ ค.ศ. 1988 นี้ได้รวบรวมบทบัญญัติในอนุสัญญาฉบับก่อน ๆ มาบัญญัติรวมไว้ให้ชัดเจน และได้กำหนดมาตรการสืบสวนสอบสวนพิเศษสำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐนำไปใช้ในการดำเนินคดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด เช่น การจัดส่งภายใต้การควบคุม (Controlled delivery) รวมทั้งได้บัญญัติมาตรการด้านความร่วมมือระหว่างประเทศในด้านการส่งผู้ร้ายข้ามแดนและการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องทางอาญาดังนี้ อย่างไรก็ตาม อนุสัญญาต่อต้านการค้ายาเสพติดฉบับ

ค.ศ. 1988 มิได้มีแต่เรื่องการแข่งขันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรงแต่เพียงประการเดียว แต่ได้นำแนวคิดในเชิงอาชญาวิทยา โดยการจำแนกประเภทอาชญากร และนำทฤษฎีแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดมาใช้สำหรับผู้ติดยาเสพติดประกอบด้วย โดยถือว่าผู้ติดยาเสพติดเป็นผู้ป่วยจำเป็นที่รัฐต้องกำหนดมาตรการพิเศษในการดำเนินการกับบุคคลเหล่านี้ จึงเป็นที่มาของมาตรการเบี่ยงเบน เช่น การชะลอการฟ้อง และเน้นการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดให้สามารถกลับคืนเข้าสู่สังคมได้แทนที่จะลงโทษจำคุกบุคคลเหล่านี้

นอกจากอนุสัญญาระหว่างประเทศด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดดังกล่าวแล้ว ในปัจจุบันได้มีอนุสัญญาระหว่างประเทศด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรงที่สำคัญอีก 2 ฉบับคือ อนุสัญญาสหประชาชาติเพื่อต่อต้านองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติ (United Nations Convention against Transnational Organized Crime - UNTOC) และอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ. 2003 (United Nations Convention Against Corruption - UNCAC) อนุสัญญานับแรกคือ UNTOC นั้นเป็นอนุสัญญาที่ต่อยอดมาจากอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการลักลอบค้ายาเสพติดและวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาท ค.ศ. 1988 โดยขยายขอบเขตของการบังคับใช้กว้างกว่าความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด โดยอนุสัญญานับนี้ใช้บังคับกับอาชญากรรมร้ายแรง ที่กระทำโดยองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติ ส่วนอนุสัญญาอีกฉบับหนึ่งคือ UNCAC นั้น มีวัตถุประสงค์ในการจัดการกับปัญหาเรื่องการทุจริตทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนโดยเฉพาะ

ส่วนความผิดเกี่ยวกับการก่อการร้ายซึ่งเดิมถือว่าเป็นความผิดทางการเมืองนั้น มีอนุสัญญาระหว่างประเทศด้านการป้องกันและปราบปรามการก่อการร้ายจำนวน 12 ฉบับ แต่เจตนารมณ์ขององค์การสหประชาชาติในภายหลังไม่ประสงค์ที่จะให้ผู้กระทำความผิดยกขึ้นเป็นข้ออ้างว่า ความผิดเกี่ยวกับการก่อการร้ายเป็นความผิดทางการเมืองเพื่อให้รัฐที่ตนหลบหนีไปหลบซ่อนตัวอยู่ยกขึ้นเป็นเหตุในการปฏิเสธไม่ส่งตัวบุคคลนั้นเป็นผู้ร้ายข้ามแดนไปดำเนินคดีในรัฐที่ร้องขอได้ การต่อสู้กับการก่อการร้ายได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น หลังจากที่เกิดเหตุการณ์ผู้ก่อการร้ายขับเครื่องบินพุ่งเข้าชนตึก World Trade Center เมื่อวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติจึงได้รับรองข้อมติที่ 1373 (2001) เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2544 กำหนดมาตรการต่าง ๆ เพื่อป้องกันและปราบปรามการก่อการร้ายทั้งทางด้านการเงิน การเมืองการตรวจคนเข้าเมือง การแลกเปลี่ยนข่าวกรอง และการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาเกี่ยวกับการก่อการร้าย โดยเร่งรัดให้รัฐต่าง ๆ เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาระหว่างประเทศเพื่อต่อต้านการก่อการร้ายให้ครบทุกฉบับโดยเร็ว

ในปัจจุบัน ความผิดเกี่ยวกับการก่อการร้ายถูกจัดเป็นประเภทหนึ่งของอาชญากรรมข้ามชาติ ดังนั้นประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาสหประชาชาติเพื่อต่อต้านองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติจึงสามารถนำมาตรการสืบสวนสอบสวนพิเศษที่ใช้สำหรับการปราบปรามอาชญากรรมข้ามชาติมาใช้ในการดำเนินคดีความผิดฐานการก่อการร้ายได้ด้วย เมื่อพิจารณาเนื้อหาของกฎหมายระหว่างประเทศในหมวดด้านป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมแล้ว จะเห็นได้ว่ามีมาตรการในการแสวงหาและรวบรวมพยานหลักฐานที่สอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีควบคุมอาชญากรรม (Crime control) และให้ความสำคัญกับการค้นหาความจริงโดยรัฐเนื่องจากความจำเป็นในการต่อสู้กับกลุ่มอาชญากรที่มีกลไกและเครือข่ายในการประกอบอาชญากรรมที่

ซับซ้อนและยากแก่การเข้าถึง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเสริมสร้างกลไกในการดำเนินคดีของรัฐให้สามารถป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรงได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2. การกำหนดมาตรการสืบสวนสอบสวนพิเศษ

นอกเหนือจากการบัญญัติให้การกระทำเป็นความผิดอาญาหรือกฎหมายสารบัญญัติทางอาญาแล้ว กฎหมายระหว่างประเทศในด้านป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมจะบัญญัติให้นำมาตรการสืบสวนสอบสวนพิเศษมาใช้ด้วย เนื่องจากการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรงอาศัยเพียงแต่มาตรการสืบสวนสอบสวนธรรมดาเหมือนกับที่ใช้สำหรับการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทั่วไปไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องใช้มาตรการสืบสวนสอบสวนพิเศษเข้าช่วยเหลือ เช่น มาตรการส่งมอบภายใต้การควบคุม (Controlled delivery) การแฝงหรืออำพรางตัว เป็นต้น

3. การกำหนดมาตรการติดตามทรัพย์สิน และมาตรการริบทรัพย์สิน

อาชญากรรมร้ายแรงหรือองค์กรอาชญากรรมหรืออาชญากรรมข้ามชาติล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาหรือได้มาผลประโยชน์ทางการเงิน ดังนั้นการที่รัฐทั้งหลายจะจัดการกับอาชญากรรมประเภทนี้ จำเป็นต้องใช้มาตรการที่จะจัดการกับผลประโยชน์ทางการเงินที่การประกอบอาชญากรรมประเภทเหล่านี้จะได้มาเพื่อตัดโอกาสในการที่ผู้กระทำความผิดจะได้รับจากการประกอบอาชญากรรม หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีอาชญาวิทยาดั้งเดิม ที่เชื่อว่าการจะจัดการหรือหยุดยั้งอาชญากรรมทั้งหลายได้จะต้องทำให้โทษที่ผู้กระทำความผิดจะได้รับสูงกว่าผลประโยชน์ที่จะได้มาจากการกระทำความผิดทางอาญา ดังนั้นองค์การสหประชาชาติจึงจำเป็นต้องสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างประเทศในการติดตามทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด และริบทรัพย์สินดังกล่าวกลับคืนมา ในการนี้กฎหมายระหว่างประเทศจำเป็นต้องระบบการแบ่งปันทรัพย์สินที่ติดตามเอาคืนมาได้จากผู้กระทำความผิดให้กับรัฐที่ร้องขอ และรัฐที่ดำเนินการให้กับรัฐที่ร้องขอ (Asset sharing) เพื่อให้ความร่วมมือระหว่างประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การส่งผู้ร้ายข้ามแดนและความร่วมมือระหว่างประเทศในเรื่องทางอาญา

เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในปัจจุบัน การส่งผู้ร้ายข้ามแดนและความร่วมมือระหว่างประเทศในเรื่องทางอาญา เป็นเรื่องของการร้องขอตัวผู้ถูกกล่าวหาไปดำเนินคดีในประเทศผู้ร้องขอกับการได้มาซึ่งพยานหลักฐานในการดำเนินคดี หากไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาพิจารณาพิพากษาคดี หรือรับการลงโทษได้ในประเทศที่ร้องขอ หรือไม่สามารรถได้มาซึ่งพยานหลักฐานที่จะใช้ในการพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกกล่าวหาในคดีได้แล้ว กฎหมายที่กำหนดให้การกระทำเป็นความผิดอาญาก็จะไม่มีประโยชน์แต่ประการใด

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 3.2.2 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 3.2.2

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่องที่ 3.2.2

เรื่องที่ 3.2.3 บทบาทเกี่ยวกับภาคีสมาชิก

1. การกำหนดหน้าที่ให้รัฐภาคีเสนอรายงานผลการดำเนินงานให้องค์การสหประชาชาติทราบ

เมื่อรัฐหนึ่งรัฐใดเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาหรือกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว รัฐนั้น ๆ จะมีหน้าที่ต้องจัดทำรายงานประเทศ (Country report) ให้หน่วยงานย่อยขององค์การสหประชาชาติซึ่งดูแลการปฏิบัติตามพันธกรณีของรัฐภาคีที่มีต่อกฎหมายระหว่างประเทศนั้น ๆ ทราบ ทั้งนี้เพื่อให้องค์การสหประชาชาติสามารถตรวจสอบรัฐภาคีว่าปฏิบัติตามการให้เป็นไปตามพันธกรณีของกฎหมายระหว่างประเทศมากน้อยเพียงใด เช่น

ตัวอย่างที่ 1 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ข้อ 40 วรรคหนึ่ง กำหนดหน้าที่ให้รัฐภาคีเสนอรายงานว่าด้วยมาตรการต่าง ๆ ซึ่งรัฐนั้น ๆ ได้รับไว้ในอันที่จะทำให้สิทธิที่ได้รับรับรองไว้ในกติกานี้เป็นผลจริง และความก้าวหน้าแห่งการที่ประชาชนได้ใช้สิทธิเช่นว่านั้น ภายในหนึ่งปี นับแต่วันที่กติกานี้มีผลใช้บังคับกับรัฐภาคีนั้น หรือภายในระยะเวลาหลังจากนั้นตามที่คณะกรรมการร้องขอ และในวรรคสอง ได้กำหนดให้ส่งรายงานทั้งปวงต่อเลขาธิการสหประชาชาติผู้ซึ่งจะนำเสนอรายงานนั้นต่อไปให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนพิจารณา โดยในรายงานนั้นให้ระบุปัจจัยและอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งกระทบต่อการปฏิบัติตามกติกาดังกล่าว

ตัวอย่างที่ 2 อนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการประติบัติหรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำแย่ที่สุด ค.ศ. 1964 วรรคหนึ่ง ให้รัฐภาคีทั้งปวงเสนอรายงานต่อคณะกรรมการฯ โดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติเกี่ยวกับมาตรการทั้งปวงที่ตนได้ดำเนินการไปเพื่อทำให้ข้อผูกพันต่าง ๆ ของตนตามอนุสัญญานี้เป็นผลขึ้นมา ภายในเวลาหนึ่งปีหลังจากการมีผลบังคับใช้ของอนุสัญญานี้สำหรับรัฐภาคีที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้น ให้รัฐภาคีทั้งปวงเสนอรายงานเพิ่มเติมทุก ๆ สี่ปีเกี่ยวกับมาตรการใหม่ใดก็ได้ที่ดำเนินการไป และรายงานอื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการต่อต้านการทรมานอาจร้องขอ

ตัวอย่างที่ 3 อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญ โดยถูกบังคับ ข้อ 29 วรรคหนึ่ง ซึ่งกำหนดหน้าที่ให้รัฐภาคีแต่ละรัฐจะต้องนำเสนอรายงานต่อคณะกรรมการฯ ด้วยการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ โดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติเกี่ยวกับมาตรการในประเทศที่ได้ดำเนินการเพื่อปฏิบัติตามพันธกรณีภายใต้อนุสัญญาฯ ภายในระยะเวลา 2 ปีหลังจากที่อนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้สำหรับรัฐภาคีนั้น เป็นต้น

นอกจากนี้ องค์การสหประชาชาติยังได้สร้างกลไกเพื่อพิจารณาทบทวนสถานการณ์สิทธิมนุษยชนของรัฐภาคีขึ้นมาใหม่ เรียกว่า กระบวนการ Universal Periodic Review (UPR) เป็นกลไกใหม่ภายใต้คณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (UN Human Rights Council - HRC) ซึ่งกำหนดให้ประเทศสมาชิกสหประชาชาติทั้ง 192 ประเทศ จะต้องจัดทำรายงานทบทวนสถานการณ์สิทธิมนุษยชนของประเทศ หรือเรียกย่อ ๆ ว่ารายงาน UPR เพื่อเสนอต่อคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีข้อยกเว้นโดยการทบทวนรอบแรกจะใช้เวลา 4 ปี ปีละ 48 ประเทศ¹

¹ สืบค้นจาก www.mfa.go.th/humanrights/upr/83-uprbackground เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2559

รายงาน UPR ถือเป็นรายงานภาพรวมสถานการณ์สิทธิมนุษยชนของประเทศในทุกด้านทั้งในด้านสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งสิทธิของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ภายในประเทศ ซึ่งจะถือเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยได้จัดทำรายงานภาพรวมสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในลักษณะดังกล่าว โดยจะเป็นเอกสารสำคัญที่จะใช้เป็นตัววัดความก้าวหน้าด้านสิทธิมนุษยชนของประเทศและเป็นตัวบ่งชี้ถึงความท้าทายหรือปัญหาต่าง ๆ ด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยยังคงมีอยู่ ดังนั้นวัตถุประสงค์ของรายงาน UPR ก็เพื่อให้ทุกประเทศได้ประเมินตัวเองในด้านสิทธิมนุษยชน ผ่านการปรึกษาหารือกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน เพื่อให้การประเมินอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง มีความสมบูรณ์รอบด้าน ทั้งจุดอ่อนและจุดแข็ง เพื่อนำมาเป็นโอกาสในการผลักดันให้เกิดความก้าวหน้าต่อไป

การทบทวนสถานการณ์สิทธิมนุษยชนภายใต้กลไก UPR จะดำเนินการโดยคณะทำงาน UPR ประกอบซึ่งด้วยสมาชิกคณะมนตรีสิทธิมนุษยชน ทั้ง 47 ประเทศ ซึ่งจะจัดประชุมเพื่อทบทวนสถานการณ์ในประเทศต่าง ๆ ปีละ 3 ครั้ง ครั้งละ 2 สัปดาห์ ในการประชุมแต่ละครั้งจะพิจารณาสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในประเทศต่าง ๆ จำนวน 16 ประเทศ โดยเอกสารพื้นฐานสำหรับการทบทวนสถานการณ์ในแต่ละประเทศนั้นจะมีอยู่ด้วยกัน 3 ฉบับ ได้แก่ (1) รายงานประเทศ ซึ่งจัดทำขึ้นโดยประเทศที่ถูกทบทวน มีความยาว 20 หน้า (2) รายงานข้อมูลด้านสิทธิมนุษยชนจากกลไกประจำอนุสัญญา (treaty bodies) กลไกพิเศษ (special Procedures) และเอกสารสหประชาชาติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดย OHCHR เป็นผู้รวบรวม มีความยาวไม่เกิน 10 หน้า และ (3) รายงานสรุปข้อมูลด้านสิทธิมนุษยชนจากภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดย OHCHR เป็นผู้รวบรวมและสรุป มีความยาวไม่เกิน 10 หน้า

จากนั้นคณะทำงาน UPR จะจัดทำรายงานเสนอให้ที่ประชุมคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนรับรองต่อไป ดังนั้น รายงาน UPR จึงเป็นรายงานที่จะถูกพิจารณาทบทวนจากสมาชิกคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนทั้งคณะในลักษณะ peer review ซึ่งในการนำเสนอรายงานนั้น ประเทศไทยจะต้องตอบข้อซักถามต่าง ๆ จากประเทศสมาชิกในประเด็นที่ประเทศสมาชิกอาจมีข้อสงสัยหรือประสงค์จะได้รับความกระจ่างเกี่ยวกับการดำเนินงานของไทยในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนด้านต่าง ๆ เพิ่มเติม จากนั้นที่ประชุมจะให้ข้อเสนอแนะแก่ประเทศไทยในประเด็นที่เห็นว่าสามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ดีได้หรือที่ยังควรต้องปรับปรุง ซึ่งไทยต้องนำข้อเสนอแนะที่รับมามาปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมต่อไป

2. การช่วยเหลือและแนะนำแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐต่าง ๆ โดยผู้เชี่ยวชาญขององค์การสหประชาชาติ

มีรัฐภาคีจำนวนไม่น้อยซึ่งขาดองค์ความรู้ในการที่จะตรวจสอบพันธกรณีและปรับปรุงแก้ไขกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับอนุสัญญาสหประชาชาติ จึงจำเป็นที่องค์การสหประชาชาติจะต้องส่งผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ในการช่วยเหลือและแนะนำแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐต่าง ๆ ที่รับผิดชอบในการดำเนินการเพื่อเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาสหประชาชาติ ไม่ว่าจะเข้าเป็นภาคีโดยการให้สัตยาบัน (Ratification) หรือการภาคยานุวัติ (Accession)

สำหรับอนุสัญญาสหประชาชาติที่ยุ้งยากซับซ้อน เช่น อนุสัญญาสหประชาชาติเพื่อต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร ค.ศ. 2000 (UN Convention against Transnational Organized Crime) จะมีการจัดทำคู่มือแนะนำ (Toolkit) แก่รัฐทั้งหลาย เพื่อให้เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบของรัฐบาลสามารถเข้าใจความหมายของบทบัญญัติแต่ละข้อบทในอนุสัญญา

3. การจัดประชุมทางวิชาการและการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างสม่ำเสมอ

บทบาทขององค์กรสหประชาชาติที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เป็นบทบาทในเชิงวิชาการเพื่อสนับสนุนเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมาประชุมร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการบังคับใช้กฎหมายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา การจัดประชุมส่วนใหญ่จะเป็นการประชุมประจำปี และอาจมีการจัดประชุมของผู้เชี่ยวชาญในกระบวนการยุติธรรมเป็นกรณีพิเศษในระหว่างปีสำหรับการแก้ปัญหาอาชญากรรมหรือการบริหารกระบวนการยุติธรรมทางอาญาให้มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีการประชุมใหญ่สหประชาชาติ (United Nations Congress) ซึ่งจัดขึ้นทุกห้าปี โดยคัดเลือกรัฐบาลของรัฐใดรัฐหนึ่งเป็นเจ้าภาพจัดการประชุม

ตัวอย่างเช่น สำนักงานสหประชาชาติด้านยาเสพติดและอาชญากรรม (UN Office on Drugs and Crime-UNODC) จะจัดการประชุมประจำปีสำหรับการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา (The Annual Meeting: Convention on Crime Prevention and Criminal Justice) ณ ศูนย์การประชุมแห่งสหประชาชาติ กรุงเวียนนา (Vienna Conference Centre) ประเทศออสเตรีย ซึ่งจะมีผู้แทนหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายของรัฐบาลแห่งสหประชาชาติแต่ละรัฐเข้าร่วมประชุมในแต่ละปี ในระหว่างปีก็อาจจะมีการจัดประชุมเฉพาะกิจของคณะกรรมการหรือผู้เชี่ยวชาญ (Ad hoc Committee or Expert Meeting) ในระหว่างปี เช่น การประชุมผู้เชี่ยวชาญด้านการส่งผู้ร้ายข้ามแดน ด้านยาเสพติด การฟอกเงิน หรืออาชญากรรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในทุกห้าปี สำนักงานสหประชาชาติด้านยาเสพติดและอาชญากรรม (UNODC) จะคัดเลือกประเทศที่จะเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมใหญ่สหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา (UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice) ประเทศไทยก็เคยได้รับเกียรติจากองค์กรสหประชาชาติให้เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมใหญ่นี้ดังกล่าว ครั้งที่ 11 เมื่อปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) ซึ่งจัดขึ้น ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นการประชุมระดับสูง มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ผู้พิพากษาศาลฎีกา อัยการสูงสุด ตำรวจชั้นผู้ใหญ่ เดินทางมาเข้าร่วมประชุมนับพันคน

นอกจากนี้ ในบางอนุสัญญาสหประชาชาติที่สำคัญ เช่น อนุสัญญาสหประชาชาติเพื่อต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร (UNTOC) องค์กรสหประชาชาติก็จัดให้มีการประชุมรัฐบาลเพื่อหารือและแลกเปลี่ยนความรู้ ปัญหาและอุปสรรคในการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามอนุสัญญาให้สัมฤทธิ์ผล²

² อุทัย อาทิวา. “การประชุมรัฐภาคีอนุสัญญาต่อต้านองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติครั้งที่ 4/2008: บทบาทของสำนักงานอัยการสูงสุดในการที่ประเทศไทยจะเข้าเป็นภาคี” บทบัญญัติ เล่มที่ 64 ตอน 2 มิถุนายน 2551

สำหรับปัญหาเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้น จะมีการประชุมประจำปีด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน (The Annual Session on Human Rights) ณ กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่แห่งองค์การสหประชาชาติอีกสาขาหนึ่ง ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (The UN Human Rights Council) ส่วนปัญหาด้านการก่อการร้าย ก็จะจัดประชุมกันที่มหานครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (The UN Security Council) เป็นผู้รับผิดชอบดูแล

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่อง 3.2.3 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 3.2.3
ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่อง 3.2.3

เรื่องที่ 3.2.4 บทบาทในการจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (ICC) เพื่อดำเนินคดีกับผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรง

นอกจากบทบาทขององค์การสหประชาชาติในการสร้างกลไกทางกฎหมายระหว่างประเทศหรืออนุสัญญาสหประชาชาติ เป็นแม่แบบให้รัฐทั้งหลายมีมาตรการทางกฎหมายและกลไกที่เกี่ยวข้องในลักษณะเดียวกันหรือใกล้เคียงกันในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแล้ว องค์การสหประชาชาติยังสร้างนวัตกรรมใหม่ในเวทีระหว่างประเทศ ด้วยการสร้างกลไกของการอำนวยความสะดวกยุติธรรมทางอาญาขึ้นภายใต้กรอบขององค์การสหประชาชาติ เพื่อนำตัวผู้ถืออำนาจรัฐซึ่งเป็นผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรงต่อประชาชนจำนวนมากมาดำเนินการลงโทษ ภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศที่ชื่อว่า “ธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ (Rome Statute of the International Criminal Court - ICC)”

เป็นที่ทราบกันดีว่า ในอดีตที่ผ่านมาโลกได้ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการที่ผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรงซึ่งถืออำนาจรัฐอยู่ในมือลอยนวลโดยไม่สามารถใช้กลไกของกฎหมายภายในและกฎหมายระหว่างประเทศลงโทษอาชญากรเหล่านี้ได้ หากองค์การสหประชาชาติยังคงยึดถือทฤษฎีของกฎหมายระหว่างประเทศที่ว่า บุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศมีแต่เพียงรัฐ ไม่รวมถึงเอกชนทั่วไปแล้ว ผู้ที่ก่ออาชญากรรมร้ายแรงต่อมนุษยชาติก็ยังคงอยู่เหนือการลงโทษ ด้วยเหตุนี้ องค์การสหประชาชาติจึงจำเป็นต้องตราธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ โดยจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (International Criminal Court - ICC) ขึ้นเพื่อให้มีเขตอำนาจดำเนินคดีกับผู้ประกอบอาชญากรรมร้ายแรง ได้แก่ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Genocide) อาชญากรรมต่อมนุษยชาติ (Crimes against humanity) อาชญากรรมสงคราม (War crime) และอาชญากรรมการรุกราน (Crime of aggression) พร้อมทั้งได้กำหนดกฎเกณฑ์วิธีการปฏิบัติเพื่อเอา

ตัวผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นปัจเจกบุคคลมาลงโทษ โดยมีสภาพบังคับและบทลงโทษทางอาญาที่ชัดเจนแตกต่างจากลักษณะของกฎหมายระหว่างประเทศที่ผ่านมาในอดีต

การจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศในเมืองต้น เริ่มมีที่มาจาก การจัดตั้งศาลเฉพาะกิจ (Ad hoc Tribunal) ไม่ว่าจะเป็นศาลทหารระหว่างประเทศ ณ กรุงนูเรมเบิร์ก (International Military Tribunal at Nuremberg) ศาลทหารระหว่างประเทศ ณ กรุงโตเกียว (International Military Tribunal at Tokyo) ต่อมาในระหว่างที่มีการร่างธรรมนูญเพื่อจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศนั้น ได้เกิดเหตุการณ์ละเมิดกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศอย่างร้ายแรงในดินแดนของอดีตประเทศยูโกสลาเวีย ในปี ค.ศ. 1992 คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อสืบหาพยานหลักฐานเกี่ยวกับการละเมิดกฎหมายมนุษยธรรม ต่อมาในวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1993 คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติจึงได้มีข้อมติที่ S/RES/827(1993) จัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศสำหรับอดีตประเทศยูโกสลาเวีย (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)) ขึ้น

จากนั้นคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติยังได้จัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศสำหรับประเทศรวันดา (International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)) ขึ้นเป็นการเฉพาะกิจเพื่อฟ้องร้องดำเนินคดีแก่บุคคลที่ต้องรับผิดชอบต่อการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์และการละเมิดอย่างร้ายแรงต่อกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศในประเทศรวันดา

ใน ค.ศ. 1993 คณะกรรมาธิการกฎหมายระหว่างประเทศได้รับข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากรัฐบาลประเทศต่าง ๆ มาพิจารณาและสมัชชาใหญ่สหประชาชาติได้มีข้อมติที่ 49/59 ลงวันที่ 9 ธันวาคม ค.ศ. 1994 จัดตั้งคณะกรรมาธิการเฉพาะกิจเพื่อจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ (Ad hoc Committee on the Establishment of the International Criminal Court) เพื่อทบทวนร่างธรรมนูญศาลอาญาระหว่างประเทศ

ต่อมาในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1997 สมัชชาสหประชาชาติได้มีมติให้มีการจัดประชุมพิธีทางการทูตเพื่อพิจารณาธรรมนูญศาลอาญาระหว่างประเทศเป็นครั้งสุดท้ายและให้มีการพิจารณารับเอาอนุสัญญาว่าด้วยการจัดตั้งศาลอาญาระหว่างประเทศ หลังจากนั้นได้จัดให้มีการประชุมพิธีทางการทูตดังกล่าวขึ้นที่สำนักงานอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ระหว่างวันที่ 15 มิถุนายนถึง 17 กรกฎาคม ค.ศ. 1998 โดยมีผู้แทนของรัฐต่าง ๆ ผู้แทนองค์กรสิทธิมนุษยชน รวมทั้งหน่วยงานที่เป็นองค์กรระหว่างประเทศและองค์กรที่มีใช้หน่วยงานของรัฐ (NGOs) เข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมากประมาณ 500 คน โดยมีรัฐต่าง ๆ จำนวน 120 รัฐให้การยอมรับธรรมนูญกรุงโรมฯ และมีรัฐที่ไม่ให้ความเห็นชอบจำนวน 7 รัฐ คือ อิรัก อิสราเอล ลิเบีย จีน กาตาร์ สหรัฐอเมริกา และเยเมน และมี 21 ประเทศงดออกเสียง

ในธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้กำหนดให้ประเทศต่าง ๆ จำนวน 60 ประเทศ ให้สัตยาบันก่อนจึงจะสามารถบังคับใช้ ปรากฏว่าได้มีการให้สัตยาบันครบจำนวนและธรรมนูญกรุงโรมฯ มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 2002 ศาลอาญาระหว่างประเทศมีที่ตั้งที่เป็นทางการอยู่ที่กรุงเฮก (The Hague) ประเทศเนเธอร์แลนด์ แต่การดำเนินกระบวนการพิจารณาสามารถกระทำได้ไม่ว่า ณ ที่ใด ปัจจุบันที่ตั้งชั่วคราวอยู่ที่ 'DE ARC' ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างขึ้นอยู่ทางฝั่งทิศตะวันออกของกรุงเฮก

แม้ศาลอาญาระหว่างประเทศ (International Criminal Court - ICC) จะเป็นกลไกที่องค์การสหประชาชาติเป็นผู้สร้างขึ้น แต่ศาลอาญาระหว่างประเทศได้ถูกกำหนดให้มีความเป็นอิสระจากองค์การสหประชาชาติ อย่างไรก็ตามแม้จะมีหลักการดังกล่าว แต่คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติซึ่งเป็นองค์กรหลักขององค์การสหประชาชาติก็มีอำนาจยื่นคำร้องเพื่อขอให้ศาลอาญาระหว่างประเทศดำเนินคดีที่อยู่ภายในเขตอำนาจด้วย

เมื่อได้พิจารณาวิธีพิจารณาคดีที่กำหนดไว้ในธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศแล้ว จะเห็นว่ามี การนำเอารูปแบบของการวิธีพิจารณาคดีในระบบไต่สวนและกล่าวหาผสมผสานเข้าด้วยกัน ตั้งแต่ขั้นเริ่มคดีขึ้นสืบสวนสอบสวน³ ฟ้องร้องคดี จนถึงขั้นพิจารณาคดี⁴ โดยในขั้นพิจารณาและสืบพยานนั้น ธรรมนูญกรุงโรมฯ บัญญัติให้อยู่ในดุลพินิจของศาลที่จะเลือกใช้วิธีพิจารณารูปแบบใดก็ได้ตามที่เห็นสมควร⁵ ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้ร่างธรรมนูญกรุงโรมฯ ประกอบด้วยนักกฎหมายในระบบกฎหมายจารีตประเพณี และระบบประมวลกฎหมาย เพื่อเป็นการประนีประนอมให้สามารถจัดทำธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศสำเร็จลงได้โดยได้รับความเห็นชอบจากนักกฎหมายทั้งสองฝ่าย จึงหลีกเลี่ยงการกำหนดให้วิธีพิจารณาคดีของศาลอาญาระหว่างประเทศผูกมัดอยู่กับรูปแบบของระบบกล่าวหาหรือระบบไต่สวนระบบใดระบบหนึ่งแต่เพียงระบบเดียว

**หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่อง 3.2.4 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 3.2.4
ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่องที่ 3.2.4**

³ ธรรมนูญกรุงโรมฯ ข้อ 13, 14 และ 15

⁴ ธรรมนูญกรุงโรมฯ ข้อ 63, 64 และ 65

⁵ กฎว่าด้วยวิธีพิจารณาและพยานหลักฐาน (ICC Rules of Procedure and Evidence) ข้อ 140 ซึ่งบัญญัติว่า “คู่กรณีมีสิทธิถามพยานที่ตนอ้างและคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิถามค้าน และองค์คณะตุลาการพิจารณาคดีก็มีสิทธิถามพยาน โดยจะถามก่อนหรือหลังจากพยานตอบคำถามของอัยการหรือทนายจำเลยก็ได้”

เรื่องที่ 3.2.5 บทบาททางด้านกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในคดีอาญา

กระบวนการยุติธรรมที่มีเด็กและเยาวชนเป็นผู้ต้องหา ผู้เสียหายหรือพยานมีลักษณะที่พิเศษแตกต่างจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั่วไป เนื่องจากเป้าหมายเพื่อให้การอบรมสั่งสอน แก้ไขฟื้นฟูเด็กและเยาวชนเพื่อให้สามารถกลับมาดำรงชีวิตตามปกติในสังคม ตามหลักอาชญาวิทยาและทฤษฎีการลงโทษที่จัดประเภทเด็กและเยาวชนออกจากอาชญากรทั่วไป ดังนั้นกฎหมายที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการค้นหาความจริงอันเกี่ยวกับการกระทำความผิด และการนำตัวผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนมาพิจารณาพิพากษาลงโทษตามบทบัญญัติของกฎหมายจึงแตกต่างจากการดำเนินคดีอาญาทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการจับกุม การควบคุม การสอบสวน การฟ้องคดี และการพิจารณาและพิพากษาคดี รวมทั้งวิธีการที่ใช้ในการลงโทษ

บทบาทขององค์การสหประชาชาติที่มีต่อการกำหนดมาตรฐานกระบวนการยุติธรรมทางอาญาสำหรับเด็กและเยาวชนนั้นได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (The Convention on the Right of the Child) ได้กำหนดให้รัฐต้องรับประกันว่า การใช้มาตรการในการจับกุม หรือ การจำคุกเด็กให้ถือเป็นมาตรการสุดท้ายในการดำเนินการทางกฎหมาย และในการดำเนินคดีต่อเด็ก รัฐจะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าของเด็กโดยปรารถนาที่จะให้เด็กกลับคืนสู่สังคมและมีส่วนร่วมในสังคม

นอกจากอนุสัญญาสิทธิเด็กแล้ว องค์การสหประชาชาติยังได้เห็นชอบกับการกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติว่าด้วยการบริหารงานยุติธรรมเกี่ยวกับคดีเด็กและเยาวชนซึ่งเรียกว่า กฎแห่งกรุงปักกิ่ง (The Beijing Rules) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้กระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับคดีเด็กและเยาวชนควรเน้นถึงความ เป็นอยู่ที่ดีของเด็กและเยาวชนและให้เกิดความมั่นใจว่าการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนจะ ได้สัดส่วนกับสภาพแวดล้อมทั้งของผู้กระทำความผิด และความผิดที่ได้กระทำลงไป โดยการบริหารงานยุติธรรมเกี่ยวกับคดีเด็กและเยาวชนให้มีประสิทธิผล มีความยุติธรรม และมีมนุษยธรรม กระบวนการยุติธรรมจะต้องให้ความสำคัญต่อสิทธิของเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม รวมทั้ง กระบวนการยุติธรรมควรมีการลงโทษเด็กและเยาวชนที่เหมาะสมและการจัดหาทางเลือกอื่นทดแทนกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในรูปแบบของการพ้นจากระบบและกลับเข้าสู่ชุมชน

นอกจากกฎปักกิ่งแล้ว องค์การสหประชาชาติก็เห็นชอบกับการออกข้อกำหนดของกฎแห่งกรุงโตเกียว (The Tokyo Rules) ซึ่งเป็นข้อกำหนดให้รัฐส่งเสริมและจัดให้มีมาตรการทางกฎหมายที่กำหนด กระบวนการวิธีพิจารณา การจัดตั้งหน่วยงาน และสถาบันซึ่งจะใช้เป็นการเฉพาะกับเด็กที่ถูกกล่าวหา หรือถูก ถือว่ากระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายอาญา โดยกำหนดมาตรการเหล่านั้นกับเด็กเหล่านั้นเป็นกรณีพิเศษ เพื่อไม่ต้องใช้กระบวนการยุติธรรมอาญาเหมือนผู้ใหญ่

สำหรับประเทศไทย มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกระบวนการยุติธรรมทางอาญาลำหรับเด็กเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ป.วิอาญา มาตรา 133 ทวิ มาตรา 133 ตรี มาตรา 134/2 พ.ร.บ. ศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 พ.ร.บ. คู่คุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 พ.ร.บ. ความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 พ.ร.บ. ฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 เป็นต้น กฎหมายเหล่านี้ได้รับการแก้ไขปรับปรุงและมีวิวัฒนาการที่สอดคล้องกับหลักการคุ้มครองสิทธิและให้โอกาสกับเด็กหรือเยาวชนที่ตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาตามอนุสัญญาสิทธิเด็ก กฎบักกิ่งและกฎโตเกียว ดังที่กล่าวมา

ล่าสุดองค์การสหประชาชาติโดยที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ (UN General Assembly) ได้ออกแผนยุทธศาสตร์แม่แบบและมาตรการทางปฏิบัติเพื่อขจัดความรุนแรงต่อเด็กในด้านการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา (United Nations Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Children in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice - A/C.3/69/L.5) ภายใต้พิธีสารรับเลือกแนบท้ายอนุสัญญาสิทธิเด็กว่าด้วยการขายเด็ก การค้าประเวณีเด็กและการลามกอนาจารเด็ก (the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography) เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 2014 เพื่อคุ้มครองเด็กจากความรุนแรงในระบบความยุติธรรมทางอาญา โดยต้องการปรับทัศนคติของผู้ที่มีอคติต่อกลุ่มเด็กผู้ด้อยโอกาส ซึ่งโยนความรับผิดชอบของการเกิดอาชญากรรมร้ายแรงมาให้เด็ก และประสงค์ที่จะลงโทษเด็กด้วยวิธีการที่รุนแรงและการกักขังที่ยาวนาน ด้วยเหตุนี้ แผนยุทธศาสตร์แม่แบบจึงเรียกร้องให้ห้ามการลงโทษที่รุนแรงทุกรูปแบบต่อเด็ก รวมทั้งการลงโทษทางวินัย ควบคุม หรือจ้องจ่า และให้ยกเลิกบทบัญญัติของกฎหมายใด ๆ ที่อนุญาตให้กระทำการเช่นนั้นกับเด็ก

UN Model Strategies พยายามกระตุ้นให้รัฐภาคีทั้งหลายสร้างมาตรฐานเดียวกันในระบบความยุติธรรมทางอาญา ด้วยการหลีกเลี่ยงการลงโทษซึ่งเป็นการจำกัดเสรีภาพเด็ก การลงโทษเด็กหรือเยาวชนจะต้องมีมาตรการไม่คุมขังที่เหมาะสม หรือที่รู้จักกันทั่วไปในนามของมาตรการทางเลือกในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพื่อนำเด็กออกจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เช่น ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การเตือนการคุมประพฤติ และโปรแกรมของยุติธรรมชุมชน เป็นต้น

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 3.2.5 แล้ว โปรดปฏิบัติกิจกรรม 3.2.5

ในแนวการศึกษาหน่วยที่ 3 ตอนที่ 3.2 เรื่องที่ 3.2.1